శ్రీమతే హయవదనపరబ్రహ్మణే నమో నమః ॥ మూలే ఽధికబలకేతి ॥ అధికబలకత్వం జ్ఞానం యస్యాదితి వ్యుత్పత్త్యా అధికబలత్వాభావ ఇత్యర్థః ॥ బాధస్య
[illegible] లింగిత్వప్రతిబన్ధ్యపయిక స్వతఃప్రామాణ్యకత్వరూపవిశేషణావ్యావృత్తత్వం ॥ బాధాభావాత్ ॥ బాధకత్వాభావాత్ప్రతిబన్ధకత్వాభావాదితి యావత్ ॥ తథాహి
నిరుక్తబాధవిషయకత్వస్య ప్రతిబన్ధకజ్ఞానసాధారణతయా అనయోర్[illegible] సాధ్యాభావః ॥ సాధ్యాభావవత్పక్షవృత్తిత్వమపి । సాధ్యాభావవత్పక్షకత్వం సాధ్యాభావవత్త్వ
[illegible] కజ్ఞానవిషయత్వం [illegible] వృత్తిత్వమతస్తేషు [illegible] సాధ్యాభావవత్త్వప్రమితౌ తాదృశబాధజ్ఞానస్య ప్రమాత్వవిషయకత్వాన్నియమేన ప్రతిబన్ధకత్వా
[illegible] వ్యాప్తిరితి భావః । ప్రమాత్వం చ సాధ్యాభావవద్విశేష్యకత్వం [illegible] విజ్ఞానవిషయసాధ్యాభావమాదాయ [illegible] బాధప్రతిజ్ఞో
[illegible] సాధ్యాభావవద్విశేష్యకత్వం [illegible] సాధ్యాభావవత్త్వానవగాహనే విరోధివిషయకత్వేన ప్రతిబన్ధకత్వేఽపి తాదృశసాధ్యాభావవద్ఘటకాల-
[illegible] ప్రమితౌ ॥ ప్రమాత్వం [illegible] విశేష్యకప్రకారకత్వం [illegible] ప్రమాత్వం [illegible] జ్ఞానవిషయతాయాః సప్రకారకత్వం [illegible] జ్ఞానస్య [illegible]
[illegible] విషయత్వప్రకారకత్వాభావవిశేషణతయా నివేశనం విరుద్ధమ్ ॥ [illegible] విశేషతారూపవిషయతాయాం ప్రకారతానిరూపకత్వస్య [illegible] విషయతాని
[illegible] ప్రకారతారూపస్య విషయతా ప్రకారకత్వాభావవ్యక్తిత్వావిరోధ [illegible] ॥ [illegible] యత్ప్రకారతాయా విశేష్య విశేషణావిషయతయోర్ నిరూప్య
నిరూపకభావరూపప్రతిబన్ధకతాయాః కారణామత్వవ్యవహారే [illegible] నిరూపణనిరూపకభావస్య [illegible] విరహాత్ ॥ [illegible] విషయ
యతాప్రకారకత్వే [illegible] ప్రతిపాదనాత్ ॥ నవిషయకజ్ఞానాదౌ విషయతారూపప్రకారతాయాః [illegible] ప్రకారతాయా
[illegible] విశేష్యతారూపవిషయతాయాం విషయకత్వవ్యవహారవిరహేణ [illegible] విశేష్యమశక్యమతస్సప్రకారకత్వం విషయతాయా ఆవశ్యకజ్ఞా

(౧)

న్నిష్ఠప్రకారతాయా విషయతానాత్మకప్రతియోగిత్వాదినా రూపేణావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్. అవచ్ఛేదకతావిశేషరూపత్వాదిత్యతిరిక్తవిషయతావాదిభిర్దేశమతాభి
ప్రాయకతయా విషయతాప్రకారత్వపర్యవసానేన సంగచ్ఛతే. విధితావచ్ఛేదకత్వేన పక్షే సాధ్యాభావః పక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగిసాధ్యమిత్యాదిప్రమాయాం సాధ్య
సావచ్ఛిన్నప్రకారతావిషయతాయాః పక్షే అసత్త్వాద్వ్యాప్యత్వజ్ఞానమాదాయ లక్షణాసంగమనం తాదృశం దర్శయతి పక్ష ఇతి. జ్ఞానే పక్షనిష్ఠవిషయతాప్రకారత్వేన ప్రత్య
జ్ఞానీయాయా పక్షనిష్ఠవిషయతా తన్నిరూపితప్రకారతాశ్రయ ఇత్యర్థః। ఏతేన పక్షనిష్ఠతాదృశం నాభావాదివిశేష్యకానాం. కిన్తు విషయతాశ్రయప్రకారత్వాభావ
ప్రతి నపక్షే తత్పురుషః. కిన్తు కర్మధారయా ఇత్యాదికమపి ప్రత్యుక్తం. సాధ్యాభావప్రత్యక్షే విశేషణతయా పక్షాదిఘటకత్వావచ్ఛేదకత్వానుపపత్తేః. పక్ష
విషయత్వప్రకారతాబన్ధకత్వాపయోగిత్వాదహేతుతత్త్వమాత్రప్రత్యవచ్ఛేదకతామాపన్నం తద్విషయకత్వప్రకారతాబన్ధకత్వానుపయోగిత్వం తద్వ్యవచ్ఛేదహేతుమా.
హా. హేతావిత్యవసంజ్ఞాసాధ్యాభావప్రరూపకం సాధ్యాభావత్వమావిషయత్వాదిరూపవిశేషణావిశిష్టపరమిత్యవధేయమ్. మూలే సాధ్యాభావవత్పక్షే సాధ్యా
భావవత్త్వసంజ్ఞాయమానేపక్షే. నను సాధ్యాభావప్రమావిషయపక్షకతాదిరూపదర్శితబాధప్రత్యక్షం తత్రమావిషయకమేవ నవిష్టం నను సాధ్యాభావవత్త్వమేతలుక్త
జ్ఞానదశాయాం హేతుసాధ్యాభావయోః సామానాధికరణ్యరూపప్రకారతాయోనావశ్యకతేతదభావమయమాత్రేప్రత్యక్షం జ్ఞానం కరోతి. విధితా సా
ధ్యాభావేతి. సాధ్యాభావవత్త్వప్రకారకప్రత్యక్షనాభిప్రాయేణాహ. తద్విశేష్యత్వప్రకారకత్వరూపస్య తత్ప్రమాత్వస్య ధర్మిణి తద్వత్త్వఘటకత్వాదితి భావః. నను ప్రమా
త్వఘటకతయా సాధ్యాభావవత్త్వేన ధర్మిణో జ్ఞానే విశేష్యప్రకారబుద్ధిరావశ్యకతాయేన రూపేణ హేతుమత్త్వజ్ఞానం. తేన ప్రకారేణ హేతుమత్త్వప్రకారే
ణాపి ధర్మిణి సాధ్యాభావజ్ఞానస్య విశేష్యప్రకారజ్ఞానత్వాత్. తత్ర సాధ్యవదవిశేష్యకత్వరూపప్రమాత్వప్రవేశే సాధ్యాభావవత్త్వబుద్ధేరనావశ్యకత్వమిత్యస్య
వేత్తుర్నదాహ. విధితేతి సాధ్యాభావవత్త్వేతి. పక్షనిష్ఠత్వాదిః. మూలే అసిద్ధిః, పక్షధర్మతాజ్ఞానరూపకారణాభావః తథా చ బాధబుద్ధిదశాయాం అనుమితివి-
త్తిః.

రోధినో వ్యభిచారజ్ఞానరూపకారణాభావదశాయాం అవశ్యం వక్తవ్యత్వాత్ తత్రైవానుమిత్యనుత్పాదే తత్ర బాధస్య హేత్వాభాసత్వే నైవాభావః । సంశయయోగ్యతానావధారణే బాధప్రసక్తేః
ధకప్రమాణాభావః । తదభావే న తద్గ్రహస్య బాధకమానసత్వేన, ఏతేన సంశయయోగ్యతావధారణపక్షే తావధారణయోరభేదాత్ హేతుహేతుమద్భావేనాభిధానమసఙ్గ
తమితి నిరస్తం. ఆశ్రయాసిద్ధిః పక్షతాజ్ఞానవిషయధర్మాభావవిశేషణతయా అనుమితౌ యోజకత్వాత్ తద్దృష్టాభావత్వాకారమతే ఏతద్దోషస్య కిఞ్చిత్కరతయా ప్ర
వదోషస్య హేత్వాభాసమాత్రత్వే నిరాకరోతి । అనేకేతి । సర్వోపసంహారప్రవృత్తవ్యాప్తేరితి, సకలహేత్వధికరణానాం ప్రత్యేకం సాధ్యవత్త్వనిర్ణయాధ్య వ్యాప్తేరిత్యర్థః । న చ
పమితి దృష్టాన్తే పక్షభిన్నే సర్వత్ర స్యాదిత్యాద్యనిశ్చితవ్యభిచారసంశయప్రత్యాద్యాభావాంశే సంశయరూపత్వే ప్రతిబన్ధకత్వాద్విశేషః । ఏతేన సాధ్యాభావాంశే నిశ్చయ
రూపత్వే వ్యభిచారజ్ఞానం ప్రతిబన్ధకమితి పక్షభిన్నత్వాన్న ప్రత్యేకం సాధ్యానుమానోచ్ఛేద ఇతి శఙ్కా నిరాకృతా । పక్షేతరాప్రత్యేకం వక్తవ్యభిచారసంశయో
అనుమానరూపోచ్ఛేదః సర్వత్ర సాధ్యవత్పక్షే ఉమనమితేరనుపపత్తిః తథా చ తదనుమితివ్యవహితత్వాత్ పక్షే సంశయయోస్తత్ర ప్రామాణ్యసంశయయోస్తత్ర యోఽను
పపత్తిః । తజ్జ్ఞానయోః పక్షతావాదయథాశ్రుతమూలేనోద్ధారో న సఙ్గచ్ఛతే । పక్షే సాధ్యసన్దేహస్య సమానాఙ్గతయా అపేక్షాయాం వ్యభిచారజ్ఞానసత్త్వేనానుమిత్యనుత్పత్తి
తాదవస్థ్యాత్ పరామర్శస్య వ్యభిచారజ్ఞానస్య సాక్షాదనుమితివిరోధితయా । ఇత్యస్తత్వేన తత్ర తద్బాధస్య యదశాయాం అనుమితికారణాయ బాధస్య హేత్వాభాసతా
యాం ప్రసక్తేః । తాదత్త్వాత్ త్వచ్చ తథా పక్షతాయాం ఇతి. వ్యాప్తౌ నిశ్చయాయామితి యోగ్యతాం పక్షే సాధ్యసన్దేహస్య దోషత్వే పక్షభిన్నే తత్సన్దోషత్వం గ్రాహ్యం ప్రతిబన్ధకత్వా
య పక్షతాస్తత్ర తత్సమనన్తరభావయతి । పక్షతత్సమయోరితి । తథా చ పక్షే తత్సమే చ వ్యభిచారసంశయస్య యద్దోషత్వం తదపూర్వం వ్యాప్తేర్నిశ్చయవిశేషాభావః
అవిరోధమాత్రాధారస్తోపపద్యాప్యాభావసదోషం యేతి. ఏవం చ పక్షే వ్యభిచారప్రమాణదూషకత్వేన వ్యభిచారసంశయస్య వ్యాప్తినిశ్చయవిఘటనేనానుమి
తివిరోధితా । పూర్వం వ్యాప్తినిశ్చయే చ వ్యభిచారసంశయే వివ్యాప్తినిశ్చయాభావే పరామర్శాభావాదనుమితేః ప్రత్యుత వ్యభిచారనిశ్చయస్య చ సాక్షాదనే

మితివిరోధితయా సాధ్యాభావవత్త్వయా నిశ్చీయమానే పక్షే హేతుమత్త్వనిశ్చయే వ్యభిచారనిశ్చయాదేవ నానుమితిరితి స[illegible] బాధస్య హేత్వాభాసత్వే మూలకారణా
యః। అనుమిత్యుత్పాదనసంశయనివృత్తికథనం చ శఙ్కాయా అప్రామాణ్యశఙ్కాయా నిరాసాయ। కించిత్ పక్షే సాధ్యసంశయో ఽనుమానాఙ్గం॥ అనుమితిపూర్వకాలే విశే
షాదర్శనసహకృతేన ప్రత్యక్షేణ సిద్ధివిఘటకతయా ఽనుమిత్సుఘటితయా [illegible] కారణాం। తథా చ పక్షే సాధ్యాభావసంశయరూపవ్యభిచారజ్ఞానస్యానుమితివిరోధిత్వే ఽపి
తాదృశసంశయే విశిష్టవైశిష్ట్యపరామర్శాదనుమితిర్భవిష్యతీతి నానుమానోచ్ఛేద ఇతి మూలం వ్యాచక్షతే। వ్యాప్తివత్తాపరామర్శస్య ఉత్తరకాలీనసంశయనివర్తక
త్వం [illegible] దనుమిత్యుత్పాదకసంశయనివర్తకత్వాభిధానం గతమాశఙ్క్యాహ। ఫలతో ఽపీతి। తథా చ ఫలద్వారా ఽపి సంశయనివర్తకత్వమస్తి కిం తత్ర దర్శితం। అపి కారణ
న చ [illegible] నివర్తకత్వం [illegible] భావః। అత ఏవ [illegible] విరోధి [illegible] విషయతా [illegible] ద్వారా విరోధిత్వ [illegible] వ్యాప్యః [illegible] రూపతో విరోధిత్వం
పరామర్శస్య విశేషదర్శనవిధయా [illegible] సంశయవిరోధిత్వం ప్రదర్శయతి। యయుక్తా [illegible] అన్యథేతి। [illegible] అన్యథేతి మూలస్య పరామర్శస్య [illegible] సాధ్యసంశయానివర్తకత్వే
శ్చధర్మః। సాధ్యాభావవద్ధర్మవృత్తిత్వరూపవ్యభిచారజ్ఞానే ధర్మిణి సాధ్యాభావగ్రహే విశేష్యతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానవిధయా పూర్వమపేక్షిత ఇత్యభిప్రాయేణ శఙ్కా
పక్షే మూలే సాధ్యాభావం ప్రతి [illegible] జ్ఞానద్వయరూపే సాధ్యాభావవాన్ పక్షః। పక్షే [illegible] హేతుమానిత్యాకారే హేతుమాన్ పక్షః సాధ్యాభావవాన్ [illegible] కారకజ్ఞానరూపే వ్యభి
చారగ్రహే సాధ్యాభావగ్రహస్య న పూర్వమపేక్షా ఇత్యాశయేన పక్ష ఇత్యాదినోద్ధారః। సాధ్యాభావహేత్వోః సమానాధికరణ [illegible] ఇతి [illegible] జ్ఞానే [illegible] సాధ్యా
భావవిషయిణ్యేకత్ర ధర్మః। విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకపరామర్శ [illegible] ఇతి। హేత్వాభాసస్య దుష్టహేతుజన్యత్వే ఽనుమిత్యాభాసతా ఽనుమితిప్రమాత్వ
మూలేతి। వ్యభిచారజ్ఞానమతిధూమాదిరూపహేతౌ [illegible] సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వజ్ఞానమత్త్వధః। విశేష్యజ్ఞాననిరాకరణం చ అనుమిత్యపాయి
వ్యాపకతావచ్ఛేదకేనోపనీతరూపేణ సాధ్యానుమితౌ [illegible] సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వమపి [illegible] విరోధితయా దోష ఇత్యభిప్రేత్య అనుమితేః పూర్వం తదజ్ఞాన
వ [illegible] హేత్వాభాసత్వాభిమానేన అనుమితిపూర్వమజ్ఞానం చ బాధసాధారణతయా [illegible] దూషయ
ష్యతి। విశేషణే [illegible] అనుమితౌ [illegible] యత్ర కాలే [illegible] హేత్వాభాసత్వాపత్తిః పూర్వమజ్ఞానే సత్ప్రతియోగికాభావభేద [illegible] విశేష్యతయో

పరా, అ నిశ్చజ్ఞానాభావేన వ్యభిచారః ఘటాభావస్య ప్రత్యక్షజ్ఞానాభావాదివ్యభిచారః ప్రమాత్వప్రకారకయోగ్యతావచ్ఛేదకసంబంధప్రకారకయోగ్యజ్ఞానాదేవ ప్రవృత్తిజనకత్వాద్ధర్మాద్బాధప్రస్తుః
ప్రవృత్తిర్నాభావబుద్ధిః ఉక్తభ్రమోవిశేష్యదర్శనాభావాయ విశేష్యసంశయః ॥ అతఏవరజతత్వప్రకారకాభావస్య పూర్వమజ్ఞానాదేవ రజతప్రవృత్తిః ఉపపత్తా
విరహేపూలనైశ్చయః ఉక్తప్రభావరూపవత్తాకారకస్య ప్రసక్తేః ఉక్తాభావాజ్ఞానస్యకారణత్వకల్పనే నవేదాదకత్వాభ్యాం సాధక బాధకమానాభావ
రూపవత్త్వాకారకప్రసంజకం సంశయకత్వాభావే ఉపపాదకప్రకారతావిశిష్టప్రకారకయోగ్యప్రత్యక్షాభావేనాభావప్రత్యక్షరత్వాభావ మూలిప్రధికరణత
వ్యభిచారస్యకాజ్ఞానమయప్రత్యక్షస్యాభావప్రత్యక్షరూపస్యకదాచిదప్యజ్ఞానేవ్యభిచారః నవాజ్ఞవత్తమతత్త్వజ్ఞానం తత్రనైతి అనుమితేః
పూర్వమజ్ఞానాత్ యదన హేత్వాభాసతావేదాతా దృశబాధనిష్పాదనజ్ఞానత్వాపత్తి బన్ధసాధనాయబాధస్యైతికాజ్ఞానమయత్వావభిన్నవస్త్వాభావరూ
పభవన్మతత్వభ్రమత్వప్రయోజకబాధస్యైవేత్యర్థః, అనుమత్వనస్తరమేవేతి, విశిష్టప్రతియోగిజ్ఞానాత్మకానుమత్యానన్తరలక్ష్మణాదినావాఅభావ
గ్రహణాదుత్పత్తిపమత్తే, తద్భావః అనుమితావేవభవతిత్తిపూర్వం యత్రతజ్జ్ఞానం తత్రవ్యభిచారగ్రహణాత్ వ్యభిచారత్వేన అనుమితేరేవానుదయాదితిభావః
విశిష్టస్యపూర్వమజ్ఞానాదిత్యవిశేషణాన్తరవిశిష్టతావస్థావిశేషణాజ్ఞానవతోప్యవవిశిష్టవిశేషణాజ్ఞానంహేతుత్వాభిప్రాయేణాకాజ్ఞానమయత్వాదినా
విశిష్టస్యాపత్తేర్జ్ఞానేపవిశిష్టాభావప్రత్యక్షతదభావజ్ఞానానియమాన్వభిచారగ్రహనియమస్తత్తులోక్యులక్తానుమితేరాభావాత్ప్రయో
జకమన్యదాహ. విశేషాతిఅజ్ఞానకాజ్ఞానమయత్వస్యపృథ్వవహారనిత్యేక్యాభావాత్ శోత్కర్షత్వవిషయత్వేకాజ్ఞానమయత్వేకావదః యద్యభావప్రకాజ్ఞా
నమయత్వాస్యానస్యకత్రతద్భావిత్వవిశిష్టావతోజ్ఞానావధనయోతత్త్వతద్వత్త్వాంశే అనుమితేరాప్రామాణ్యోక్తా ఇత్యభిచారయోఃప్రయోజకత్వమగత్యవదుస్తత్త్వమ్. (౨)

తథాప్యనుమితౌ విధేయతావచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టతావచ్ఛేదకత్వవిలక్షణప్రకారతాశాల్యవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానత్వం ప్రయోజకమితి నియమానురోధేన యదికాఞ్చిన్నమయ
త్వావగాహితాయా దృశవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానాధీనత్వమంగీక్రియతే తద్వైశిష్ట్యస్యాంశేఽనుమిత్యవనే భానావనాదినా తాదృశనియమాజ్ఞాకారేఽనుమిత్యవనే భాన
మతవిశేష్యస్యైవోల్లేఖిదః సర్వేరేవ తద్వ్యాప్యవత్తాజ్ఞానాత్తదనుమితిప్రకారాదితకేన తాదృశనియమోనాభ్యుపేయతవైశ్యభిగన్తియదధితకారప్రహ. ఆజ్ఞ
స్యైర్ప్యత్త్వయమాత్రమితి ఉక్తస్థలే పక్షత్వస్య సామగ్రీనమయతావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావవత్త్వ నుమిత్యాభావత్త్వప్రయోజకత్వేఽనుమిత్యాభాసతాయా
హేత్వాభాసాధీనత్వనియమేన ఖణ్డితోక్తయుక్త్యా బాధస్యహేత్వాభాసత్వస్థిరత్వహానిరితి చేత్ అప్రమాత్వం భవతీత్యవశేషః. నచ సాధ్యాభావ
విశిష్టస్య పక్షస్య ఇత్యపూర్వాయ యన్ప్రతిబన్ధకత్వనస్రరంభవతుమహార్యత్వేఽత్ర హేతుతా కాంక్షా యామాహ దధితావనుమితేః పూర్వం మిత. య-
దృశానుమితేః పూర్వం విశిష్టసాధ్యజ్ఞానాత్ సత్త్వాద్ విశిష్టసాధ్యజ్ఞానేన భావజ్ఞానస్యాత్ర సత్త్వానుమితివిరోధితయోపదర్శితబాధస్య హే
త్వాభాసత్వసత్త్వః తథాప్యనుమితేః పూర్వం వ్యభిచారజ్ఞానాభావే సత్ప్రతిపక్షవ్యభిచారస్య హేత్వాభాసత్వస్య బాధస్య హేత్వాభాసత్వం వ్యవస్థాపయతా
అథ వ్యభిచారాదిభిర్ హీనతమవన్నదను సాధారణ్యేతదభిమతమూల తవమోక్ష స్వయం వక్తేతి వక్ష్యమాణత్వాదిత వస్తుతో యదా బాధప్రమాణస్యదా హేతుమత్త్వజ్ఞానస
త్యేవ వ్యభిచారజ్ఞానస్యాపి వక్తృత్వేన బాధబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వమేవనాస్తితి అనుమితేరాభాసత్వం హేత్వాభాసాధీనమితి నియమబలేనాపి బాధస్య హేత్వాభాస
త్వం దురుపపాదమిత్యేవ మూలాశయః। అనుమితౌ పక్షతావిశిష్టసాధ్యజ్ఞానస్యోత్తరం తదభావజ్ఞానస్య వైశిష్ట్యజ్ఞానస్య పూర్వోక్తనియమఖణ్డన

† తస్యకేవలకేవలాన్వయిత్వం శరుద్ధావసాన్వయాదివలయఇత్యర్థః। తద్వ్యాప్తిసాధనసమానాధికరణ్యప్రత్యక్షనయత్రయ దర్శనాత్

౧రా-౮ మిత్యాదావప్రతిబన్ధ్యసాధ్యాదనుమిత్యంతరా సత్ప్రతిపక్షాచ వక్ష్యమాణమత్ర జ్ఞానసత్త్వేతదాశ్రయవ్యభిచారజ్ఞానాదేవభావాత్ తాత్పర్యతదభావప్రత్యయాభావాత్ బాధస్య

వత్త్వేనానుమానస్యాయమత్రానుమితౌ విశిష్టవిషయకమానసాదిజ్ఞానసత్త్వేన విశిష్టసాధ్యాభావప్రత్యక్షాన్నోపపత్తావప్రత్యక్షః। వ్యభిచారాదర్శనాదేవానుమిత్యనుత్పాదని

ర్వాహేబాధస్య విరోధిత్వాన్ప్రతికల్పనాయాఅవ వనియర్ఘ్యత్వకత్వావిశిష్టాభావః। తద్రూపావచ్ఛిన్నవ్యభిచారస్య తద్రూపావచ్ఛిన్నవ్యాప్తిజ్ఞానప్రతిబంధనానుమితా

వేవవిరోధిత యోఽవనతతద్వద్ధర్మవిశిష్టసాధ్యానుమితేః కల్పనమయయత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛిన్నావచ్ఛిన్నత్వరూపవ్యభిచారోపస్థితిత్వరణితత్వం చ

విశిష్టసాధ్యజ్ఞానాధనబాధస్య ప్రతిబంధకాయమత్ర న మతే వారణాయ బాధస్య హేత్వాభాసత్వమావశ్యకం। ఇత్యనుమిత్యావపసత్వేఽవ్యభిచారే

దూషణయతి। మూలే వస్తుతస్తు। అనుమితావపసత్వాభావేనబాధకమప్రియం। అన్యథేతి యథార్థానుమిత్యంశత్వాదిత్యత్ర భ్రమత్వేనానుమత్యభిచార

ఇత్యర్థః। నమానాభావసత్వాన్వయఫలదార్ఢ్యాభావేన సత్సదార్థబాధనిశ్చయాభావాన్నహేతుఃతయా ప్రతిసంధానాభావసత్వాభ్రమత్వజ్ఞానమేవ తత

స్వత్వేచ తద్ఫలతారణావరణాదేవ సత్ప్రమత్వమత్రత ఆహ। అవచ్ఛేదిత। ఇత్యత్రాపవాదిత మద్యస్యస్యేత్యాదిః। అన్యథా వాదిప్రతివాదినోః పరస్పరాం పన్యస్తసాధ్య

సమిత్యజననాదసఙ్గతేః। నతత్రబాధోపస్థితి యత్రయత్రిధర్మసమద్దేశ్యతావచ్ఛేదకస్య తదవరోధితత్వం తత్ర నదవకాశేనావిరోధినః। జ్ఞానమయత్వాది

నావహ్న్యభావాభావస్య నత్రత్యత్వహేతుదోషత్వమిత్యుక్తహేతోరదుష్టత్వయాఽనుమితేరప్రమాత్వానుపపత్తిర్భవతామప్యర్థః। నాతరబాధస్య హేతాయం ఇతర

బాధగ్రహణకాలం పక్షేసాధ్యమానసం। గృహీతబాధస్య విశేష్యత్వానుమానసం। బాధకానాం మిధ్యాతరబాధ్యగ్రాహకానాం। ఆభాసత్వే ప్రమాజ్ఞత్వేయత్వ

బాధోప్రమాతత్వవస్తుతోఽబాధితత్వాదియావత్ తత్ర యుక్తమిత్యపరిత్యమానాపక్షేబాధప్రయుక్తమిత్యర్థః। ఆభాసత్వం ప్రమాదయత్వానుమిత్యప ౪

తిబన్ధేనేతి। స్వరూపాసతో బాధస్య ప్రతిబన్ధకత్వాత్ తద్భిన్నే చ విశేషానుమానే సా యా వ్యాప్తిరనుపపత్తేరతదాభావః। బాధస్య। విశేషానుమానే బాధస్య। అదోష
త్వాదితి। తథా చ నతరాం సామాన్యతో దృష్టానుమానస్య అప్రమాణత్వం న శక్యతే వక్తుమితి భావః। యద్యపి తత్రాపి బాధావతారస్తథాపి తద్విశేషానుమిత్యనుత్పాదప్రయో
జకతయా తస్య హేత్వాభాసత్వం యత్ర తదనవతారస్తత్ర తస్యాయా విశేషానుమితౌ [illegible] ప్రయోజకత్వం జ్ఞానవాదమేవ. తథా చ తదా ఇదమనుమిత్యుత్పాదప్రయో
జకజ్ఞానవిషయత్వమేవ [illegible] హేత్వాభాసత్వం [illegible] అనుమిత్యభావప్రయోజకత్వాభిధానమనుపయుక్తం। విశేషానుమితివిరోధితయా వ్యభిచా
రాదౌ సత్త్వాత్ హేత్వాభాసత్వం చ సత్ప్రతిపక్షస్య బలితత్వాదినా ఇష్టాపత్తిరిష్యత ఏవ [illegible] దూషకః। అనుమితిప్రతిబన్ధకః। విరోధిత్వాద్విశేషాదితి। సాధ్య
[illegible] విరోధిత్వాదిత్యర్థః। సాధ్యాభావ [illegible] ఇతి। హేత్వాభాసతా [illegible] హేతుమత్తయా జ్ఞాయమానే పక్షే సాధ్యాభావవత్త్వమిత్యర్థః। వ్యభిచారః।
వ్యభిచారవిధయా దూషణం [illegible] ఇతి శేషః। సాధ్యాభావవ్యాప్య [illegible] సమానాధికరణ [illegible] హేతుమత్తయా జ్ఞాయమానే పక్షే సాధ్యాభావవ్యాప్యవత్త్వ
మిత్యర్థః। బాధః బాధవిధయా దూషణం [illegible] వ్యభిచారానాత్మకత్వాదితి భావః। [illegible] ఇత్యాదౌ బాధస్యేతి శేషః। వ్యభిచారవత్।
వ్యభిచారస్యాపి। అనుమితివిరోధిత్వేఽపి తుల్యబలితేతి। ఉభయత్ర బలవదబలజ్ఞానపరం తథా హి। యత్రోక్తత్వాదిసాధ్యకపక్షతావతి బలజ్ఞానం త
త్ర [illegible] పక్షతావతో నాబాధస్య అనిశ్చయ ఇతి భావః। [illegible] గమకతౌపయిక రూప [illegible] సాధ్యాభావసాధకపక్షతావత
[illegible] హేతోరపి జ్ఞాతం అన్యథా [illegible] అనుమిత్యనుత్పాదనాత్ [illegible] బాధస్య హేత్వాభాసత్వ ఇత్యర్థః। గమకతౌపయికం బహిర్భూతం। గమకతా-
ఉపయికం। సాధ్యవ్యాప్యవత్తాబుద్ధేః ప్రమాత్వం గమకతౌపయికమపి [illegible] బలం విరోధివ్యాప్యవత్తాబుద్ధేరప్రమావ్యాప్యవత్తాబుద్ధిప్రమాత్వ

గదా. ౧౦

యస్మిన్ప్రత్యక్షే జనకత్వోపగమాదితి సాధ్యాభావవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానే ప్రమాత్వగ్రహదశాయాం తత్ప్రతిబన్ధకతావిరహేణాబాధస్య ప్రతిబన్ధకత్వమ్। బాధత్వప్రమితసాధ్యాభావవ్యాప్య।బాధగ్రస్తః
ప్రతిబన్ధకత్వమిత్యర్థః। ఉభయత్ర ప్రామాణ్యగ్రహదశాయాం యదనుమితిప్రతిబన్ధకం తత ఏవ తాదృశబాధగ్రహదశాయామనుమిత్యనుత్పాదనిర్వాహే తా
దృశబాధబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వాన్తరమప్రామాణ్యానాస్కన్దితత్వం। తాదృశప్రతిబన్ధకే ప్రత్యక్షపరామర్శప్రమాత్వగ్రహసత్త్వే బాధనిశ్చయస్య ఉభయత్ర ప్రామాణ్య
గ్రహదశాయామనుమితేరవారణాయ ప్రతిబన్ధకత్వాన్తరకల్పనాయా ఆవశ్యకత్వాదితి భావః। అధికం తు అన్యత్ర ద్రష్టవ్యం। ప్రమాత్వేతి సాధ్యాభావ
వ్యాప్యబుద్ధిః। సాధ్యాభావానుమితౌ తద్బాధకవిరహేణాతిరిచ్యతే, అన్యథా తత్ప్రతిబన్ధకత్వమేవ వ్యభిచారజ్ఞానమేవ అనుమితివిరుద్ధ్యాదితి శేషః। ఇదమాపాత
తః తాదృశసాధ్యాభావానుమిత్యుత్పాదకాలే సాధ్యానుమితేర్వ్యభిచారజ్ఞానేనావారణాత్ తత్ర ప్రామాణ్యగ్రహాసత్త్వే అన్యతరాప్రామాణ్యగ్ర
హోత్పత్త్యనన్తరమేవ అనుమిత్యుపగమే నోక్తప్రామాణ్యగ్రహోత్పత్తేర్జనకతాయామనుపగమాత్। ఉభయత్ర ప్రామాణ్యగ్రహాతద్గ్రహయోరప్రా
మాణ్యగ్రహం నాస్త్వితి అవిరోధివ్యాప్యవత్తాజ్ఞానప్రతిబన్ధకతయా పూర్వపక్షే ప్రతిబన్ధకత్వాన్తరం నియుక్తిరీత్యైవ దూషణం బోధ్యమ్॥ ఇతి
యదుక్తమితి అనేన దర్శితాన్త్యవిధయా యత్సాధ్యాభావవ్యాప్యవత్త్వవ్యభిచారాత్మకతయా బాధత్వేనాప్రతిపాదనానుపగమేన యత్ అనన్తరం
వాదితి భావః॥ హేతుతత్సాధ్యాభావప్రకారానుమితిప్రస్తావనాయామతిప్రసక్తేః సాధకత్వమాపాద్య యత్తత్ప్రస్తావనాయాం మత్యర్థః। వ్యభిచారాంశద్వైతి

తాదృశప్రమావిషయత్వస్య వ్యభిచారనియతత్వాదితి భావః॥ వ్యభిచారాదేస్సాధకత్వానభ్యుపగమే దోషమాహ॥ అన్యథేతి॥ బాధాభ్యద్వైరే
వ్యభిచారస్ఫురితేనోపజీవ్యోపజీవకభావప్రతిదూషయతి॥ నేతి॥ ప్రత్యేవదోషగ్రాహ్యతి॥ తత్రైవప్రమాత్వేనేతి తాత్పర్యం ప్రమాత్వేనైవలాఘ
వాత్రేతి బుద్ధికాన సమవ్యభిచారజ్ఞానస్య వ్యభిచారజ్ఞానత్వస్య గురుత్వతత్త్వాదిత్యర్థః॥ ప్రత్యక్షేతి॥ హేతు సాధ్యాభావప్రమాదశాయామనుమితివారణా
య వ్యభిచారధియః ప్రతిబన్ధకతాయాః ఆవశ్యకత్వాత్ తాదృశప్రతిబన్ధకత్వం సాధ్యాభావప్రమాయాః ప్రతిబన్ధకత్వాన్తరకల్పనే గౌరవమితి దూషయతి॥ సత్యమితి॥
సాధ్యాభావప్రమాప్రతిబన్ధకత్వాదిః॥ అత్ర తథాదూషకతాకల్పనాదితి ప్రత్యక్షాదౌ సాధ్యాభావవత్త్వేన తత్సంశయస్య జ్ఞానత్వేన ప్రతిబన్ధకతాకల్పనాదిత్యర్థః॥ తథా
చానుమితౌ తజ్జ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకతాయామప్యుక్తత్వేన వాక్యాంశేపి తు ప్రత్యక్షేపి తత్సహకారిత్వం నాస్తీతి భావః॥ పక్షే సాధ్యాభావనిశ్చయదశాయాం సాధ్యాభావజ్ఞా
నే ప్రామాణ్యసంశయోత్తరం తత్ప్రామాణ్యనిశ్చయం వినా న సాధ్యాభావనిశ్చయః॥ తత్సంశయసామగ్ర్యా నివృత్తేరితి ప్రమాత్వనిశ్చయాధీనః॥ ఏవం ప్రమాత్వనిశ్చయం
వినా అప్రామాణ్యసంశయయోగ్యతయోః తత్త్వదృష్ట్యైవ నిశ్చయో న నిశ్చయకాయకారి అతస్తన్నిశ్చయస్య నిశ్చయకాయకారిత్వమపి ప్రమాత్వనిశ్చయా
ధీనమిత్యర్థః॥ జ్ఞానమాత్రాదర్థనిశ్చయాత్ ప్రమాత్వనిశ్చయనిరపేక్షాత్ జ్ఞానమాత్రేణైవ ప్రామాణ్యసంశయసత్త్వేపి అర్థనిశ్చయే తాదృశజ్ఞానాత్ నిశ్చయకాయే
అభ్యుపగతే ప్రామాణ్యగ్రహస్య వైయర్థ్యం తదుపాయవిచారవైయర్థ్యం॥ అర్థనిశ్చయప్రసఙ్గః॥ అర్థనిశ్చయకాయకం యన్నిష్ఠప్రమాత్వాదితత్ప్రసఙ్గః॥ ద్వి
తీయాభ్యుపగమే దోషమాహ॥ ఉపజీవ్యత్వేనేతి వ్యభిచారసాధ్యాభావనిశ్చయయోర్వ్యభిచారజ్ఞానస్య సాధ్యాభావోపజీవ్యత్వేనేత్యర్థః॥ అధికబలత్వేనేత్య బహుప్రమాత్వంనిరా-

గదా. ౭

కర్తుం తదధికరణత్వావచ్ఛిన్నే ఽధికబలరూపక్షే తేన అనుమితిప్రతిబధ్యరూపనిశ్చయకార్యతావచ్ఛేదకత్వం తోచరక్షేత్ నేత్యర్థః॥ ఏతదుభయవ్యాప్తి బాధప్రసక్తిః
మాత్రనిశ్చయాపేక్షాయామేవ హేతుతయా తల్లాభాయ ప్రమాత్వనిశ్చయవిశేషణాం మారతయేతి। అప్రమేత్వాభావ్యజ్ఞానేతి। నిశ్చయకార్యా
ర్థమవచ్ఛేదకత్వనిరాసాయ మిత్యర్థః। ప్రమాత్వనిశ్చయజన్యరూపాదిత్వాభిచారాన్నిరాసాయేతి తయా వ్యభిచారాదిదంశనిశ్చయపరతయా
ప్రాచష్టే॥ వ్యభిచారజ్ఞానేతి। వ్యభిచారనిశ్చయః। సాధ్యాభావాంశే నిశ్చయకార్యతావచ్ఛేదకతాప్రయోజకరూపవిశిష్టవ్యభిచారజ్ఞానస్యా
పాః। తథ్యనిశ్చయత్వమవచ్ఛేదకత్రాపాదనాన్యథాసిద్ధమపి విశేష్యత్వయోజంగకః। వ్యభిచారజ్ఞానస్య సాధ్యాభావనిశ్చయాత్మకతయా తదవచ్ఛిన్న
త్వేనాపజగకేః। సాధ్యాభావనిశ్చయపదంశతాన్యథాసిద్ధిత్వప్రమాత్వనిశ్చయపరతయావర్ణయతి। సాధ్యాభావజ్ఞానేతి। వ్యాధికరణాబ
హువ్రీహావప హిష్ణుతయా సాధ్యాభావనిశ్చయోయస్మాదితి వ్యాఖ్యాతం తదధీనత్వజ్ఞానత్వాద్వ్యాప్యనిశ్చయకార్యతావచ్ఛేదకతాప్ర
యోజకరూపవత్వం। ఏతచ్చైతదానం జ్ఞానయోః క్రమికత్వే హేతుత్వే నాభిహితమ్। పూర్వం జ్ఞాతమితి చ మూలమ్॥ తజ్జ్ఞానభిన్నజ్ఞానవిషయ
భూతమిత్యర్థకత్వం లుప్తజన్యత్వావిశిష్టరూపప్రతిబంధకత్వేచేత్యాదిః। ఏతచ్చైతదానం దోషత్వహేతుతయోక్తం। ననువహ్నిత్వసన్నికృష్టత్వాదా ॥ ౧౨ ॥

ధూమాభావవత్త్వజ్ఞానాదేవానుమిత్యనుత్పాదనిర్వాహాత్తత్ప్రామాణ్యధీ యన్తుతేవిరోధిత్వేనతత్ప్రామాణ్యస్యహేత్వాభాసతా నోపపద్యత ఇత్యత ఆహ
ప్రామాణ్యజ్ఞానస్యానుమితౌ స్వతః ప్రతిబన్ధకత్వం వ్యవస్థాపయతి। యదిచేతి। సాధ్యాభావవత్తాబుద్ధేరనుమితిసాధారణాకత్వేపి దృష్టే ప్రతిబన్ధకత
యాతస్యాః పరామర్శేనవిశేషదర్శనాత్మకేనా బలవత్తరభావస్త్వతః ప్రతిబన్ధకతాకత్వేనత్వపహతేః కాయోత్పాదకత్వా యోగాదిత్యర్థ తజ్జ్ఞాని-
రాకరోతి ఇనచేత్యాదినా। అప్రామాణ్యానాస్కంది ౧ అగృహీతాప్రామాణ్యకరజతేనేదం రజతమితి అప్రామాణ్యజ్ఞానం విస్రేతత్యాదిః। విశేష
దర్శనేనేతి। పరామర్శరూపేణేత్యాదిః। అనుమానాదితి। తర్కాదివిశేషాదర్శనవిశిష్టస్యైవ సాధ్యాభావబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వమిత్యస్య
వ్యభిచారానుమితిమాత్రం వప్రమాత్వేన అనిశ్చితసాధ్యాభావధియో అవిరోధిత్వమిత్యాహ। ప్రమాత్వసంగ్రాహ్యసాధ్యాభావజ్ఞానమేవానుమితిప్రతిబన్ధకం
అతోనవిశేషాదిప్రమాదశాయామపి తస్మాదనుమిత్యనుత్పత్తిః తత్ప్రతిబన్ధకత్వే వ్యభిచారజ్ఞానవదయోగ్యవన్నసమ్పాతత్వాన్నత్రాణాతితసాధ్యాయ
వ్యభిచారహేత్వాభాసతేతి సఙ్కేతి। అథేతి। తర్కేతి। వస్తుగత్యాప్రమాయామపి ప్రతిబన్ధకత్వాద్దృశ్యతః। ప్రమాగ్రాహ్యసాధ్యాభావజ్ఞానమనుమితే
ః ప్రతిబన్ధకం తథాపి ప్రమాత్వబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వమఫలం। పక్షేతరసమ్బన్ధ్యాదావధ్యాదావ్యభిచారాదినిశ్చయదశాయాం తత్ప్రమాత్వనిశ్చయేపి
సమిత్యుపగమాత్। తన్నిశ్చయదశాయాం వ్యభిచారజ్ఞానాదేవానుమిత్యనుత్పాదనిర్వాహాత్॥ శఙ్కాః పితర్కాద్యాదావపి తత్తాదృశానుమితేః॥

గదా. అ

వ్యభిచారధీసత్త్వేపి నానుమితిః। సాధ్యాభావాంశే అప్రామాణ్యశంకాశూన్యవ్యభిచారధీప్రతిబంధకతాయాం నివేశ్యత్వాదితి తజ్జ్ఞానేనాపీతి। సాధ్యాభావనిశ్చయంశప బాధగ్రంథః
పరితి అనుమితిప్రతిబంధకరూపనిశ్చయస్య కార్యకారితాప్రయోజకవిశేషణాపేక్షత్వనిర్వాహాయ దిత్యర్థః॥ సాధ్యాభావజ్ఞానానాస్కందితవిషయకత్వ
మాత్రనిశ్చయకాలీనసాధ్యజ్ఞానమధ్యనుభవమూలమిత్యాహ యద్యపీత్యాదినా। నేతి। తత్రైవేతి। తస్యాపి తదర్థః। ప్రతిబంధకత్వాదితి। తాదృశజ్ఞానకాలీనవ్యభిచారజ్ఞానానియమో అగ్రే దర్శనీయః।
శబ్దాదిసాధారణోపజీవ్యసాధ్యాభావప్రమాత్వజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకత్వేన బాధస్య సాధారణహేతుదోషత్వముపపాదయతి। హేతువృత్తిత్వాదసాధారణత్వేనేతి। హేతువృత్తితే
యావిరోధిత్వస్యానుమితిమాత్రనిరూపితత్వేనేత్యర్థః। హేతునిష్ఠసాధ్యాభావప్రమావిషయవృత్తిత్వలయస్యాసత్వస్య దోషత్వవ్యభిచారస్య యాపి సాధారణ్యాదితి। పక్షే సాధ్యాభా
వప్రమాణాదితి జ్ఞానే ప్రమాత్వమప్యుక్తం యాపక్షే సాధ్యాభావవత్త్వజ్ఞానే తదుపజ్ఞానం వ్యభిచారజ్ఞానరూపమేవేతి దోషాన్తరజ్ఞానానాత్మకం యజ్జ్ఞానమనుమితిప్రతి
బన్ధకం స ఏవ దోషః ఇతి నియమాత్ సాధ్యాభావప్రమాజ్ఞానస్య శాబ్దాదిసాధారణావిశిష్టజ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వేన తద్విషయస్య హేత్వాభాసతానిర్వాహ ఇతి తజ్జ్ఞాతేన
చ సాధ్యాభావప్రమేతి। హేతుమత్త్వప్రమావిషయతావచ్ఛేదకపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నే సాధ్యాభావవత్త్వమనవగాహ్య పక్షనిష్ఠవిషయతాయాం సాధ్యాభావవత్త్వత్వా
వగాహినః పక్షే సాధ్యాభావప్రమేతి నిశ్చయస్య పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టే సాధ్యాభావనిశ్చయోపజీవ్యత్వస్యావశ్యకత్వ బాధజ్ఞానస్య వ్యభిచారజ్ఞానరూపతేతి నిమాదత్తే
ప్రమాత్వేతి పక్షేతి తథా సాధ్యాభావస్య బాధత్వముపేత్య బాధస్య పాఞ్చర్యం వ్యవస్థాపయతి। పక్షధర్మతాబలేత్యాదినా। సాధ్యాభావబుద్ధేః ప్రమాత్వజ్ఞానస్య
ప్రతిబన్ధకతాం నిరాకృత్య తత్త్వమాత్రస్య దోషతాయా అగ్రే నయం దూషణాయ తయో రధికారో వక్ష్యతే బాధస్య స్వరూపాన్తరం॥ అత్రేదమాద్యదినా।
సాధ్యాభావవానితి। అత్ర సాధ్యాభావవత్త్వం అనవచ్ఛిన్నం గ్రాహ్యం అతోనకపసంయోగవానయం వృక్షః ఇత్యాదావతిప్రసఙ్గః। సఙ్గానవచ్ఛిన్నత్వస్యావగాహనోపి త

తభావవత్తాజ్ఞానస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వాగ్రహదశాయాం తద్వత్తాగ్రహప్రతిబన్ధకతయా అనవచ్ఛిన్నత్వావిశేషణం ఘటాభావవత్త్వాత్ బహిరాత్తత్సంబన్ధావచ్ఛిన్నత్వాభావాత్ ॥
ప్రతిబన్ధకీభూతాభావవత్తాజ్ఞానే నియమతోఽధికరణాంశే ఘటత్వస్య ప్రతియోగితయా అనవచ్ఛిన్నత్వభానోపగమాత్। అన్యథా అవ్యాప్యవృత్తిజ్ఞానతా అనజ్ఞా
నస్య అవిరోధిత్వాయత్తజ్జ్ఞానాభావవిశిష్టస్య ప్రతిబన్ధకత్వోపగమస్యాపి యోగాత్ గౌరవాత్। తదపేక్షయా అనవచ్ఛిన్నత్వావగాహితయా తథాత్వే లాఘవాత్। పూర్వోక్త
స్యావ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞానదశాయాం అనవచ్ఛిన్నవృత్తికత్వానవగాహినో అభావవత్తాజ్ఞానస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వదశాయాం అప్రతిబన్ధకత్వమిష్టమేవ దేశకాలరూపధర్మితావచ్ఛే
దకావచ్ఛేదేన తదభావవత్తాజ్ఞానస్య తదవచ్ఛేదేన తద్వత్తాజ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వాత్ తత్ర కల్పనమవ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞానోత్తేజకతాప్యపకృష్టమ్। అవ్యాప్యవృత్తిత్వజ్ఞానే తయోరవి
రోధాభావయోరేకావచ్ఛేదేనైకదా అనిశ్చయాత్। న చానవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వావగాహినాభావజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకత్వే అయం గం యోగవానిత్యాదౌ అభావవాంశ్చే
తి [illegible] అయం గం యోగవాన్ [illegible] అవ్యాప్యవృత్తిత్వానవగాహి [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

నదా. ౹౸

యత్రాంశే త్వం తత్ర పక్షతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్యేన సాధ్యాభావవత్త్వం యత్ర తాదృశధర్మసామానాధికరణ్యమాత్రేణ సాధ్యబుద్ధిరుద్దేశ్యా తత్ర తాదృశధర్మా-
వచ్ఛిన్నే సాధ్యాభావవత్త్వం బాధ ఇతి విశేషో బోధ్యః। పక్షే సాధ్యస్య యాదృశసంబంధేనానుమితివిషయః। తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావచ్ఛేదకతాకో-
భావో వివక్షణీయః। యత్ర సంయోగాదినా సాధ్యానుమితిరుద్దేశ్యా తత్ర సంయుక్తసంయోగాదిసంబంధావచ్ఛిన్నాభావస్య అవిరోధితయా బాధానాత్మకత్వాత్
వయోర్నివేశః యత్ర సంయుక్తసంయోగాదిరూపపరంపరాసంబంధేనానుమితివిషయః తత్ర సంయోగాదినా సమవాయావచ్ఛిన్నాభావేన బాధః। పక్షవిషయతాని-
రూపితసంయోగాదివిషయతాయాః సాక్షాత్ స్వరూపవిషయతానిరూపితత్వయో సంయోగాదిస్వాశ్రయప్రకారతావిరహాత్ ధర్మితావచ్ఛేదకతా పక్షతావచ్ఛేదకసంయో-
గాదినా సాక్షాత్సంబంధేనానుమానే తాదృశాభావో బాధ ఏవ। ఉక్తరీత్యా సత్ప్రతిపక్షోఽపి నిర్వాచ్యః। సాధ్యవదన్యో వహ్నిః తద్వ్యాప్యోఽభావవత్త్వ తద్వదితి విధ-
యోర్విరోధితాభావః। వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యేనానుమితిప్రతిబంధకత్వం యోగితావచ్ఛేదకత్వం తత్ర సాధ్యవత్త్వేన విధయోర్విరోధి-
తావితిభావః। దర్శిత బాధకత్వం బోధ్యం। ప్రకారతాసాధ్యాభావసాధ్యవత్త్వయోః ప్రకారతాభాసే విశేషణతయా దోషఘటకతా సమూహాలంబనయోరితి లా-
భాయ పక్షః పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టః। పక్షతా సాధ్యమితి పక్షవృత్తిత్వవిశిష్టసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నమిత్యర్థః। యద్ధి పక్షే సాధ్యాభావ ఇత్యనుమితౌ పక్షే సా-
ధ్యస్య ధికరణత్వమేవ భాసతే। తయా ప్రకారేణ సాధ్యే పక్షవృత్తిత్వం తద్రూపేణ పక్షే సాధ్యస్యైవ సాధ్యే పక్షస్య ప్రకారతావచ్ఛేదకతాదృశానుమితౌ సాధ్యం పక్షస్య
తి విజ్ఞానస్య ప్రత్యభావజ్ఞానవిధయా విరోధిత్వం। తథా పక్షే సాధ్యాభావ పక్షే సాధ్యమితి జ్ఞానయోః సమశాలయోర్విరోధ్య యత్ర తిష్ఠతం తస్యాపి తత్ర

౮—

తిబధ్యత్వప్రసక్తిస్తత్రస్థమశ్యాశయేత్త్రతదుక్తం॥ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వవిశిష్టసాధ్యసిద్ధిముల్లయుక్త్యా బాధకాభా
ధ్యే ఆశక్త్రప్రాచీనమతానుసారేణ। పక్షత్వత్వవ్యుత్పత్తంగాహ సాహిబుద్ధేస్తత్సత్త్వవచ్ఛిన్నత్వదభావబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వమితి సంగచ్ఛతే విధేయ
యత్వాంశే తత్త్వంసంసర్గవిశిష్టబుద్ధివిషయతయా ఆధారాధేయభావసంసర్గేణ బుద్ధౌ ఆధారాధేయభావావగాహిజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకతయా ఆ
(ఆ) హార్యకతయా పక్షవృత్తిత్వాద్యభావఘటితస్య దోషతా ఇత్యపాస్తం। యథా మతబుద్ధిధారాసంతతౌ తత్తదవృత్తిత్వవిశిష్టసాధ్యస్య అసిద్ధివిశే
షాత్ తత్సిద్ధి బాధకాభావాది పక్షతాయాం లక్షణాస్త్రీ స్తత్త్వేన విశిష్యవిశేష్యయోర్భేదేన పక్షతాప్రతిబన్ధకత్వమక్షతమిత్యాశయేనాహ। పక్షే సాధ్య
హావద్భిత। అథయతయా పక్షే నాపక్షవృత్తిత్వేన వా విశిష్టః సాధ్యాభావ ఇత్యర్థః। సాధ్యతసాధ్యవద్భేదోపి బోధ్యః। పక్షస్య సాధ్యాభావవత్త్వాదిత్యమితి। సా
ధ్యాభావాధికరణత్వం సాధ్యవద్భేదాధికరణత్వం చేత్యర్థః। అధికరణతాం ప్రకృత్యపూర్వోక్తస్తథైవేదం। ఏతదపి ప్రాచీనమతేన। సాధ్యాదిదేతత్వాదినా సాధ్య
సమానపరిగ్రహః। పక్షావృత్తిత్వాదికమత్రానా అవృత్తిత్వస్య పరిగ్రహః। అత ఏవ దోషాభావం సాధ్యతావచ్ఛేదకస్య పక్షనిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదక
త్వాదికపరిగ్రహః। ఏతదపి నవ్యప్రాచీనమతేన। భేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకానుయోగితావచ్ఛేదకయోర్ప్రమా నియతయోర్తత్తద్జ్ఞానం యత్ర విరోధ్యపరజ్ఞానమపి
తత్రతత్త్వాశయేన సాధ్యవత్తాసాధ్యవత్వాద్యనుయోగితావచ్ఛేదకావిశిష్టం పక్షభేదాదికమిత్యర్థః। అత ఏవ దోషాభావం పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న
స్య సాధ్యవత్త్వాభావనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకపరిగ్రహః పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశిష్టవిశేషసాధ్యవత్త్వే తత్ప్రతిబన్ధకా

గదా. అ. అభిదధతస్తస్య నివేశాత్ విశిష్టపక్షస్య సాధ్యప్రసక్తౌ విరోధిత్వ విశేషణానర్థక్యమితి సూచయితుమాహ॥ విశిష్టేతి॥ ఆదిపదాత్ ప్రాప్యం విశిష్టప్రత్యక్షవృత్తిత్వాది బాధగ్రస్తః
పరిగ్రహః॥ విశిష్టస్య పక్షత్వే విశేష్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యాభావవత్త్వావిశమపి బోధ్యమ్॥ మూలస్థసాధ్యాభావబుద్ధేః ప్రమాత్వగ్రహస్య ప్రతిబన్ధక
త్వమన్యత్రత్వస్త్వమితి శాబ్దాదౌ తథాదర్శనాదిత్యనేనాభిహితం తత్ ఉక్తబాధజ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వే వక్తవ్యత్వమిత్యాహ। తన్నిశ్చయస్యేతి। విరోధిని
శ్చయస్యైవేతి। విరోధిత్వప్రయోజకః। ధర్మిణి గ్రాహ్యాభావవిషయకత్వేనైవ గ్రహః। తథాత్వే సతి విరోధితాయాః సర్వానుభవసిద్ధత్వాదితి। భావః॥ మాత్ర
పదేతి॥ మాత్రపదం స్వరూపార్థకమ్। గ్రాహ్యాభావనిశ్చయస్య శాబ్దబోధప్రతిబన్ధకత్వే ప్రయోజకాయ సంవాదమాహ॥ తద్వతీతి। స్వాభావప్రకారకత్వ
తాత్పర్యకం సంసర్గతాపరపదార్థనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వప్రమావిషయకజ్ఞానస్య శాబ్దబుద్ధివిరోధిత్వే ఉభయాశయేన తత్ర తాదృశప్రమావిషయ
త్వాభావరూపయోగ్యతాయా జ్ఞానాపేక్షయోగ్యతాం శబ్దపరిచ్ఛేదే స్వీకరిష్యతి తత్ప్రత్యక్షపక్షే తత్ప్రతిపక్షవారణాయ ప్రథమసత్వం తం ప్రత్య
సిద్ధిసాధ్యప్రసిద్ధ్యా వారణాయ ద్వితీయమ్। ఉదాసీనవారణాయ తృతీయం। యత్తు పక్షసాధ్యాభావవిశిష్టపక్షాభిరూపే బాధే విరోధిన్యనా
యకసాధ్యాభావవ్యాప్యవిశిష్టపక్షావృత్తిత్వం విశిష్టపక్షావగాహి విరోధివ్యక్తితావచ్ఛేదకాభావవత్త్వబోధ్యత్వం తత్తథాసతి యాదృశవిశిష్ట
నిరూపితవిషయతా విరోధ్యనుమితిజనకతావచ్ఛేదకతాతిరిక్తవిశిష్టపక్షప్రకారత్వవిశిష్టసాధ్యప్రకారకత్వే యాగ్ విశిష్టపక్షే విశిష్ట

గాధ్యవృత్తిత్వప్రకారకత్వస్య। న్యూనవృత్తేః ప్రతిబధ్యతాతన్నిరూపితప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతా తాదృశజ్ఞానత్వనిష్ఠత్వాత్ప్రయత్నం। ఇత్థం పూర్వోక్తదిశా వాచ్యమ్॥
అథాత్రలక్షణే వహ్నిమాన్ హ్రదో వహ్నిమానిత్యాదౌ వహ్న్యభావవద్ధ్రదాదిరూపబాధే అవ్యాప్తిః॥ తద్విషయకత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబధ్య
తాయా విశిష్టపక్షగ్రహత్వావచ్ఛిన్నత్వాత్। న చ పక్షతావచ్ఛేదకవిధేయబాధస్య విశిష్టతయా యత్ర హ్రదత్వమేవ పక్షతావచ్ఛేదకం తత్ర విశిష్టపక్ష(గ)వి
రోధిత్వేన నివేశనీయతయా నాశ్రయాసిద్ధ్యాదిసంగ్రహ ఇతి వాచ్యమ్॥ వహ్నిమాన్ జ్ఞానవాన్ యః హ్రదో వహ్నిమానిత్యాదౌ జ్ఞానమయ
త్వాభావవద్విశిష్టహ్రదాదిరూపాశ్రయాసిద్ధ్యాదావవ్యాప్తివారణాయ తాదృశపక్షకబాధలక్షణే అవిరోధిత్వాంశనివేశనీయతయా
తత్ర తాదృశాశ్రయాసిద్ధిరూపబాధే అవ్యాప్తేః దుర్వారత్వాదితి చేన్న। ఆశ్రయాసిద్ధ్యాదిసాధారణ్యస్య లక్ష్యత్వాత్॥ లక్ష్యతావచ్ఛేదకం తు ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా విధేయతావ
చ్ఛేదకతా తదుభయవిశిష్టపక్షవిశిష్టసాధ్యవైశిష్ట్యబోధయోగ్యవిషయతాకత్వం తాదృశప్రకారతావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయతా
కత్వేన విరోధిత్వాన్న సమానవిరోధిత్వాన్నైవ వహ్నిత్వాజ్ఞానమయ హ్రదో వహ్నిమానిత్యాదౌ వాశ్రయాసిద్ధ్యాదిజ్ఞానస్య ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకతానో
పక్షతావచ్ఛేదకతాభిన్నా విశిష్టపక్షే విశిష్టసాధ్యవైశిష్ట్యబోధయోగ్యవిషయతాంశః అంశతః నిష్ప్రకారకత్వసామ్యాదాగః। ఉక్తపక్షాప్రసిద్ధిరూపబాధబు
ద్ధేస్తాదృశప్రకారతాభిన్నా విధేయముద్రయా యా ఉక్తవిశిష్టవైశిష్ట్యవిషయతా తాం ప్రతి తాదృశప్రకారతానిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టా

గదా. అ.

నిరూపితవహ్న్యాదిప్రకారతాకేనప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకతాకేనతాదృశబాధాసత్త్వేపి ప్రకారతాయాం లక్ష్యవిశేష్యత్వేవిశేష్యవిషయతాశాలిజ్ఞానప్రతిబాధప్రసఙ్గః
క్రమవిశేష్యతాదృశవిషయతానాః హ్రదత్వావచ్ఛేదకీభూతజ్ఞానమయోగ్యమోవహ్నిమాన్ హ్రదశ్చేతి జ్ఞానమయ ఇత్యేతాదృశజ్ఞానీయయాయావిధే
యముద్రయాప్రకారతాశాస్త్రాః ప్రత్యక్షావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితజ్ఞానమయత్వాత్ప్రకారతాకేనాశ్రయానాద్యాదిజ్ఞానప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వే
నాతిప్రసఙ్గః। ననుతథాపిపర్వతోవహ్నివ్యాప్యధూమవాన్ వహ్నిమాంశ్చేత్యుభయవానితిబోధే వహ్నివ్యాప్యవత్త్వే తాదృశరూపబాధేఽవ్యాప్తిః। తత్ర వహ్నిమత్త్వవ
తా విరూపవిరోధ్యన్యాయతత్త్వాదితస్యైవిరోధితాస్త్విత్యఘటకప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయతాయాం విరోధ్యన్యాయతతానవచ్ఛేదకత్వమని
వేశ్యైతాదృశప్రతిబన్ధకతాయాం తన్నిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకవిషయతావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయి
తావచ్ఛిన్నామమనిరూపితజనకతావచ్ఛేదకవిషయతానవచ్ఛిన్నత్వస్యనివేశనీయత్వాత్ ప్రకృతేచ వహ్నివ్యాప్యవత్తాజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతాన్తఃపాతినోపాదాయలక్ష్యబాధేలక్షణాసమన్వయస్యవారణాత్ ఇత్యాహుః। తాదృశప్రతిబన్ధకతానిరూపిత
ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకంనవహ్న్యభావవత్త్వజ్ఞానత్వం। తన్మతే వహ్న్యభావవత్త్వజ్ఞానత్వమేవతాదృశప్రతిబన్ధకతాయాంవహ్ని
వ్యాప్యవత్త్వజ్ఞానవిరోధితవహ్నిమత్త్వేనోన్నాయకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకవహ్నివ్యాప్యవత్త్వవిషయితానవచ్ఛిన్నత్వమస్త్యేవ। ౧౦

తథాచోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతావిధేయతావచ్ఛేదకతాతిరిక్తవిశిష్టవైశిష్ట్యవిశిష్టసాధ్యప్రవిశిష్టబోధీయవిషయతాన్యః పాతిప్రకారతావచ్ఛిన్నప్రతి
బధ్యతానిరూపితానతత్వనిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకతావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయిత్వావచ్ఛిన్నానుమితిజ
నకతావచ్ఛేదకవిషయిత్వానవచ్ఛిన్నాయాః ప్రతిబన్ధకతాతదవచ్ఛేదకత్వానిరూపితవిషయతాశాలిత్వమితి నిష్కర్షః ॥ ననుపక్షాదౌ సాధ్యజ్ఞానాధి
కరణాధమన్వ్యాదిజ్ఞానస్యానుమితివిరోధితయా సాధ్యాభావాభావత్వేన సాధ్యానవగాహిత్వత్వేన సాధ్యాభావవ్యాప్యానవగాహిత్వేన సాధ్యాభావాన
నుమాపకతయా చ తద్విషయేఽతివ్యాప్తిరిత్యాశఙ్కాం ఇష్టాపత్త్యా పరిహరతి ॥ పక్షాదేరితి మూలోక్తఖణ్డాన్తం దూషయతి ॥ సాధ్యాభావవదితి ॥ పక్షా
దావితి ॥ పక్షతావచ్ఛేదకాద్యవచ్ఛిన్నే ఇత్యర్థః ॥ తేన అవగాహిత్వేనేతి ॥ తత్ర తదనవగాహ్యాప్రమాణిన్నత్వేతద్విశిష్టప్రకారకత్వాద్వా ॥ అవగాహనత్వా
దితి భావః ॥ నను సాధ్యాభావవత్పక్షే సాధ్యాభావప్రకారకం జ్ఞానమప్యప్రకారకత్వవిరోధివిషయిత్వప్రమాత్మజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకతాయాః నిర్వా
దతయా తద్విషయస్య సాధ్యాభావవత్పక్షఘటితప్రమాత్వఘటితాభాసతానిష్ప్రయోజనత్వే వ్యర్థత్వమ్ ॥ అవగాహిత్వేతి ॥ పక్షతావచ్ఛేదకావివి
శిష్టే సాధ్యాభావావగాహిత్వేనైవ ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకప్రమాత్వఘటకతత్తాంశవిషయతానివేశవ్యవచ్ఛేదః ॥ తన్నివేశే
గౌరవాదితి తద్విషయకజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకత్వప్రయోజకవిరోధివిషయితాత్రయకత్వప్రతిబన్ధకతయా తదగ్రహాత్ ఇతి భావః ॥ సాధ్యాభా

దా. ౭ పవత్వక్షుష్టిత్వప్రమాత్వవిషయత్వేఽనుమితిప్రతిబన్ధకతానతిరిక్తవృత్తిత్వఘటితత్వేఽపి మేయత్వవిశిష్టవృత్తిత్వాభావాదిత్యత ఆహ వహ్నివిశిష్టాన్యఘటితత్వేనేతి   బాధగ్రన్థః
పక్షావృత్తిత్వస్య బోధ్యత్వేఽనుపరోధ్యవిషయత్వాత్ప్రతిబన్ధకత్వస్య(అనుగ్రాహ్య)భావప్రమాత్వవిషయత్వజ్ఞానస్య(శాబ్దాదౌ)ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదక(నాశే)అనుమితి
ప్రతిబన్ధకత్వమవ్యాపకమేవ తదుక్తం మూలకృతా। శాబ్దాదౌ తదాదర్శనాదిత్యత ఆహ ప్రమాత్వనిశ్చయస్యేతి ప్రతిబన్ధకత్వాకల్పనాదితి। శాబ్దబో
ధాదావపి తత్ప్రతిబన్ధకత్వానుభవస్య తుల్యన్యాయేన అవిరుద్ధత్వాదితి భావః। నను సాధ్యాభావజ్ఞానస్య తత్ప్రామాణ్యగ్రహేఽనుమిత్యుత్పత్తేః అనుమితౌ న సాధ్యా
భావజ్ఞానం ప్రతిబన్ధకం కిన్తు తత్ప్రామాణ్యగ్రహ ఏవేతి। తత ఆహ। నవ్యేతి। ప్రమాత్వగ్రహః సంశయసాధారణ్యాత్ ప్రమాత్వజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నాభావః ప్రయో-
జకత్వస్యాః ప్రయోజకత్వం చావచ్ఛేదకత్వం తత్ర హేతుస్తూపాదానం దృష్టాన్తత్వేన। తత్ర జ్ఞానసామాన్యమనుపాదాయ నిశ్చయరూపవిశేషోపాదానవ్యావృత్తి
ప్రయోజనం ఉపేక్షయతి। సాధారణ్యేతి। నను సాధ్యాభావనిశ్చయస్య తత్త్వ(స్వప్రమాత్వ)గ్రహాభావవిశిష్టస్య ప్రతిబన్ధకత్వాపేక్షయా సాధ్యాభావజ్ఞానత్వప్రమాత్వ(గ్ర)
హస్యైవ ప్రతిబన్ధకత్వముచితమితి జ్ఞానదాకద్వయం ప్రతిబన్ధ్యమాహ। అన్యథేతి। ప్రయోజకత్వాభావేదితి। యథాయోగం తాదృశజ్ఞాననిశ్చయ(ప్రతిబన్ధ్యే)
తి ఘూరణామయమ్(తథాచ యథా) జ్ఞానాద్యగత్వేత్యత్ర ప్రమాత్వగ్రహేఽపి నశాబ్దబోధోత్పత్తౌ విరోధి ఇత్యాహ అప్రామాణ్యశఙ్కా(స్ప్రే)త ఆశఙ్కాదిజ్ఞానా
న్వకారణత్వాదితి తథా సాధ్యాభావనిశ్చయానాస్కన్దితత్వప్రమాత్వగ్రహోపలక్షిత సాధ్యజ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వప్రామాణ్యగ్రహాభావవిశిష్టస్య సాధ్యాభావనిశ్చయస్యేతి ॥

తజ్జ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వమితి భావః। న చ శబ్దాదౌ తత్ప్రతిబన్ధకాభావాదప్రమేః ప్రమాత్వజ్ఞానం వినా ప్రవృత్త్యనుమితేరనుదయాత్। న హి సాధ్యాభావజ్ఞానస్య సాధ్య
జ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వం తత్ర అపి। శబ్దాదౌ తు వినా తదప్రామాణ్యగ్రహమితి ఫలానురోధేన తత్ర ప్రమాత్వగ్రహస్య కల్పనాదితి భావః। ప్రమాత్వేనాగ్రహ్యమా
ణ్యాగ్రహ్యాభావవద్భిః శబ్దబోధాదిప్రతిబన్ధకత్వం భవతామప్యనుమతమ్। విశేషదర్శనకాలే అజ్ఞానరామ(?)త్వే సాధ్యాభావజ్ఞానపరభావకతయా
భవదభిమతత్వాత్ తథా చ శాబ్దబోధాదౌ తత్ప్రతిబన్ధకతాయాం వ్యవస్థానుమితిసాధారణానుగతధర్మస్య వక్తవ్యత్వాత్ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వాత్ తత్ర తత్రావిపరీతజ్ఞా
నే ప్రమాత్వజ్ఞానకల్పనయా అనుమిత్యుపపాదనమేవ లఘుతరమ్। అన్యథా శాబ్దబోధాదిసాధారణావిపరీతజ్ఞానప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకగౌరవే అనుమిత్స్వత్వస్య
నివేశనీయతయా గౌరవమ్। అనుమితౌ సాధ్యాభావజ్ఞానప్రమాత్వబుద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వాత్ తత్కల్పనయా చ నౌరవా(?)తోఽనుమిత్సాస్త్వవిపరీతజ్ఞానప్రతి
బన్ధకతావచ్ఛేదకకోటౌ ప్రవేశో యథా ఇత్యాదిజ్ఞానకాలేఽనుమిత్యాపత్తేః తత్త్వావచ్ఛేదకవిపర్యయప్రమాత్వజ్ఞానస్యానుమితిజనకతయా తద్విపరీతజ్ఞానప-
తయా తత్త్వబుద్ధ్యాదిరవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపక్షాదివిషయతానుమితిభవతోః ప్రతిబన్ధకత్వాత్ అనాహార్యత్వశాబ్దబోధే విపరీతనిశ్చయాభావేన
హేత్వంశే స్వతోఽజ్ఞానహేతుతయా వైశిష్ట్యవచ్ఛేదకత్వాత్ అనుమితావనర్థ్యహేతుతాశాబ్దానుమితిసాధారణావిరోధ్యనుభవత్వజాతివైశిష్ట్య
వావిశేష్యవిశేషణావత్త్వరూపయోగ్యత్వజ్ఞానజన్యతావచ్ఛేదకత్వోపగమాత్। తాదృశకారణావిరహేణ ప్రతిబన్ధకాభావసామగ్ర్యనుదయాదితి

౧.అ.

బాధస్య సాక్షాదనుమితివిరోధితయా హేత్వాభాసత్వాభిధానమసఙ్గతమత్రాశఙ్కతే ఉభయత్రేతి లాఘవేనేతి తదభావవ్యాప్యవత్తాపేక్షయా తద్వత్తాజ్ఞా బాధస్థలే:
నస్వరూపజనకతావచ్ఛేదకలాఘవేన తద్వత్తాదితదభావవ్యాప్యవిషయతయా భావానామపి హేతుత్వాకల్పనయా చ లాఘవేనైవ గౌరవం ఇవాస్య సత్ప్రతిపక్షే
సాధ్యవ్యాప్యనిశ్చయః, శాబ్దబోధానుమిత్యోః పూర్వం నియమతో నహ్యుత్పద్యతే శాబ్దం సంశయసాధారణమితి ఏవ వక్తాశ్రితా విపరీతనిశ్చయాభా
వవ్యవచ్ఛేదః, ప్రత్యక్షస్థలే ఇతి తాదృశప్రత్యక్షస్యైవ బాధాదివిప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకమతిప్రావః। న చ ప్రత్యక్షస్థలే అలౌకికజ్ఞానే తస్య విపరీతజ్ఞానప్ర
తిబధ్యతావచ్ఛేదకతయైవోపపత్తేః। సంస్థాపితజ్ఞాన హేతుత్వాన్తరకల్పనాయామేవ గౌరవమితి వాచ్యం। ఇష్టాపత్త్యా ఉక్తే జనకత్వం ప్రత్యక్షస్థలే
నమురోక్షస్థల ఇతి ప్రత్యక్షప్రతిబన్ధకతాయాః గ్రావతోవ్యావర్తకత్వాత్ బాధాభావస్య శాబ్దబోధాదిహేతుతామతే శాబ్దాదిసామగ్ర్యాః ప్ర
త్యక్షాదిప్రతిబన్ధకతాయాం గోపాఙ్గజ్ఞానాపేక్షయా గురోర్బాధాభావస్య తదభావవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానాధ్యభావస్య చ నివేశనీయతయా
గౌరవాత్। న చ శాబ్దబోధాదౌ బాధాదియోగ్యప్రతిబన్ధకత్వే తత్త్వోపజంశయద్వైవిధ్యప్రసఙ్గః తదభావనిశ్చయే తదనన్తరం శాబ్దబోధా
పత్తిరితి వాచ్యం యత్ర విషయే సంశయస్తత్ర సంశయద్వైవిధ్యే నాతివ్యాప్తిరితి విపరీతనిశ్చయః శాబ్దాదికారణాన్తరసమవధానం తత్ర ప్రత్యక్ష ౧౨

కారణాయ బాధాదినిశ్చయస్య ప్రతిబన్ధకతాయా ఆవశ్యకత్వేపి విషయవిశేషే లాఘవేన యోగ్యతాజ్ఞానహేతుతాయా [illegible] హేతుతావచ్ఛేదకతయా
తి। నన్వేవం బాధప్రతికరణాగమయో హేత్వాభాసత్వే సత్యసిద్ధ్యాదిభేదేనాతిప్రసంగః [illegible] ప్రతిబన్ధకతానుపూర్వ్యాస్తస్య సంసృష్టత్వజ్ఞానత్వేనానిష్టాపత్తిః [illegible]
త్యరూపాఽసిద్ధిర్వా స్వరూపాసిద్ధ్యనుమితిజనకత్వవిరోధితయా హేత్వాభాస ఇత్యనుషఙ్గోనాన్వయః। నన్వేవమప్రసిద్ధసాధ్యకానుమితివిలయోత
పూర్వ్యప్రసిద్ధసాధ్యసంశయస్యాసిద్ధ్యాదిత్వే పక్షతాహానివిలయస్తాం చేత్ సాధ్యకానుమితిరిష్టదేశనామేవేనుమిత్యాదిరిష్టాభావః [illegible]
[illegible] సాధ్యయోస్తం [illegible] జ్ఞానత్వేనానుమితిహేతుత్వే అప్రసిద్ధసాధ్యవిశిష్టకానుమితౌ నత్వహేతుత్వమపేయం। న వా బాధజ్ఞానత్వేనాసాధ్యానుమితి
ప్రతిబన్ధకత్వం సాధ్యవిశిష్టకానుమితౌ సాధ్యప్రసిద్ధేః ప్రతిబన్ధకతయైవ పక్షే సాధ్యబాధగ్రహదశాయాం తాదృశానుమిత్యుత్పత్తేరనవకాశాదితి
మప్రసిద్ధసాధ్యకానుమానానుపపత్తిరితి చేన్న। అభావసాధ్యకస్థలే ఏవ సాధ్యప్రసిద్ధిమనపేక్ష్యానుమిత్యుత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే। ఇత్థం జ్ఞానరూ
పబాధగ్రహస్య సాధ్యప్రసిద్ధిం వినా భవత్యేవాతః సాధ్యప్రసిద్ధిప్రతిబన్ధకతయా తాదృశబాధగ్రహకాలేఽనుమిత్యుత్పత్తేర్వారయితుమశక్యత్వా
త్ తాదృశానుమితిప్రతిబన్ధకత్వేనానుమితౌ బాధజ్ఞానస్య తాదృశప్రతిబన్ధకత్వస్యావశ్యకత్వాత్। ఏవమప్రసిద్ధవిశేషణభేదసాధ్యకానుమితావిశేష
భేదపక్షకస్థలే సాధ్యకానుమితౌ చ తాదృశబాధజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకత్వమక్షతమిత్యబాధజ్ఞానకాలే తాదృశానుమిత్యుత్పత్తేరిష్టత్వాత్ సాధ్యకానుమిత్యా

దా-౮- వారణాయధర్మేణాపృథివీశరభేదసంజాగజ్ఞానస్యశదుర్భయసంజగాన్వసాహపరోక్షజ్ఞానకారణాతాయాలవశ్యకత్వాదిశరభేదాది జాధప్రష్ట

రూపాప్రసక్తసాధ్యకానుమితిరుపసమానక్షువః అథపృథివ్యాంపృథివీశరభేదప్రతిసాధ్యవిశిష్టకానుమితేః పక్షసాధ్యసంసర్గజ్ఞానస్యహేతుత్వానష్ట

తెవసబాధజ్ఞానస్యపృథివీశరప్రకారకజ్ఞానరూపస్యసాక్షాత్ప్రతిబన్ధకత్వాత్ప్రసక్తః పృథివీత్వావచ్ఛిన్నేతాదాత్మ్యగమ్యస్తేనపృథివీశరప్రకారకజ్ఞానస్యంతినాదాయర్

సిద్ధిప్రసక్తేరితతాదృశసాధ్యవిశిష్టకానుమితరప్యాహత్యవనతుక్షుపేదత్వావచ్ఛిన్నేంనాదాయప్రథివ్యాధృవృత్తిత్వజ్ఞానరూపబాధజ్ఞానసత్వాత్తదానీంప్ర

థివ్యామితరభేదగ్రహానుమిత్యాదివారణాయప్రథివీశరభేదసంసర్గజ్ఞానస్యతాదృశపరోక్షజ్ఞానహేతుత్వమావశ్యకమ్ అన్యథాతాదృశపరోక్షజ్ఞాన

హేతుత్వమావశ్యకమ్ అన్యథాతాదృశబాధాదిబుద్ధేరనుమిత్యాదౌసాక్షాత్ప్రతిబన్ధకత్వకల్పనేగౌరవప్రసఙ్గాత్ తేతథాచకథంతాదృశసాధ్యవిశిష్టకాను

మితిరితివాచ్యమ్ తాదృశబాధాదిగ్రహదశాయామనుమిత్యనుమిత్యాదివారణాయభేదత్వావచ్ఛిన్నప్రథివీసంసర్గజ్ఞానస్యైవతాదృశపరో

క్షజ్ఞానహేతుత్వోపగమాత్పృథివీశరభేదత్వరూపసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రసక్తిదశాయామపిశేవలభేదత్వరూపేణాప్రథివీసంసర్గజ్ఞానాత్తాదృశా

నుమితేస్సమ్భవాతేనజ్ఞాతత్వేసాధ్యసంశయాదేరనుమితరుపగన్తృత్వేయసంశయస్యవక్ష్యకాత్వమితిగాథప్రసక్తిదశాయామపక్షతావారణేనా ౧౨

నుమిత్యసమ్భవఇతివాచ్యమ్ సంశయంతనాపసాధ్యనిశ్చయకాలేపక్షధర్మయిత్యాహలేనానుమిత్యాపత్తేస్సాధయిత్యావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావశ్చ

పక్షతాశ్రయస్యాపి యత్రాంశే సాధ్యవిశేషానుమితౌ సాధ్యప్రసక్తేః ప్రతిబన్ధకత్వస్యైవ సాధ్యప్రసక్తిదశాయాం సాధ్యానుమితివారణాయ పక్షతాంశే సాధ్యానుమి
తౌ సంశయాభావరూపపక్షతాహేతుత్వస్య నియమసిద్ధ్యనుమిత్యోః విరోధః యత్ర ప్రతిబన్ధకతాబాధాదిబుద్ధేరభావః తత్ర సాధ్యవిశేషానుమితౌ సంప్రత్తి
పక్షజ్ఞానహేతుతాయా నియమసిద్ధ్యనుమిత్యోః [illegible] జలహ్రదః ప్రమేయధూమాభావవానిత్యాది జ్ఞానోత్తరం సంప్రత్తిపక్షజ్ఞానహేతుతాయాం వహ్ని
యత్ర యత్ర సాధ్యానుమితేరభ్యుపగమే [illegible] యత్రాంశే [illegible] ప్రతిబన్ధకాభావజలహ్రద ఇత్యాద్యనుమితేః ప్ర
మాణికత్వే [illegible] జలహ్రద ఇత్యాది [illegible] బుద్ధ్యా [illegible] తద్రూపయోగ్యతాజ్ఞానస్య హేతుత్వే [illegible] వాచ్యమ్. ఇ
సాధ్యానుమితౌ [illegible] బాధబుద్ధేః [illegible] ప్రతిబన్ధకత్వమపి [illegible] కార్యకారణభావ [illegible] సాధ్య
శానుమితివిలయప్రసఙ్గ ఇతి వాచ్యం. సాధ్యవిశేషానుమితేస్సిద్ధాని [illegible] అనుమితివిశేషే సంప్రత్తిపక్షజ్ఞానహే
తుతామనభ్యుపగమ్య బాధాదిబుద్ధేస్సాక్షాదనుమితిప్రతిబన్ధకత్వ [illegible] సాధ్యానుమితివిలయప్రసఙ్గ
తత్రాంశే [illegible] సాధ్యవిశేషానుమితేరనభ్యుపగమే [illegible] జలాది [illegible] సాధ్యానుమానస్య [illegible] సాధ్యప్రసక్త్యభ్యుపగమే
[illegible] సాధ్యవిశేషానుమితి [illegible] ఇతి వాచ్యమ్. సాధ్యా

౩దా. ౮ సుమిత్యనభ్యుపగమే ప సాధ్యావిషయకత్వవిశిష్టవ్యాప్త్యవగాహిపరామర్శాద్ధి శేషదర్శనరూపాత్తత్ప్రత్యక్షాంశే కత్వత్వస్యైవప్రథమం స్థి బాధత్వః
కరణాయ యత యాతదాత్మ్యక విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకజ్ఞానాత్తదనన్తరం సాధ్యవిశిష్టానుమితిప్రసక్తేన సామగ్ర్యా ఇత్యుక్తే|పక్షే
క్షేగాధావిప్రసఙ్గాత్ పంక్తిగావత్తాదినా మాన్యలక్షణాయా తేనరూపేణ సాధ్యజ్ఞానస్యాపూర్వం న స్మృతేన సాధ్యైవప్రకారకజ్ఞానానవాన్తరాతో
ప్రథమం సాధ్యవిశేషణతాతాలో కత్వప్రత్యక్షే సమ్భవాత్. ఇదం తు బోధ్యం|ఉక్తరీత్యా సాధ్యవిశిష్టానుమిత్యనభ్యుపగమే పి నవీనాః సాధ్యతా
సుమితిసామగ్ర్యుత్తరకల్పనత్రయుక్తలాఘవానురోధేన ప్రతిపాదనాభ్యుపగమ ఉచితః| తత్ర సంస్పృష్టప్రకారకజ్ఞానం హేతు నోపరోధః|న చ సాధ్య
విశిష్టానుమిత్యభ్యుపగమే ప్యతదుత్తరకాల సాధ్యవిశేషణతానుమిత్యనురోధేన కల్ప్యమానే మహాకాన్త్యా తత్రేక పరామర్శాదేవ నవీనాః
పరామర్శకారణతాదిశ్య విరహాన్న గౌరవమితి వాచ్యం|తదభ్యుపగమే తత్ర సాధ్యప్రభృతేః ప్రతిబన్ధకతాకల్పనాధిక్యేన గౌరవాత్
ఏవం చ బాధాదిధర్మిణి ఇతరాదిరూపత్రైతయో నిగంశ యత్త్వక పక్షధర్మిణి సాధ్యసంసర్గాభావ సాధ్యాంశ సంస్పృష్టజ్ఞానహేతుతా పరే పి
సాధ్యవిశిష్టానుమితిర్నవీనాః విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిశ్చయవిరహేణ సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టప్రకారకానుమితేస
స్సురాదితి|ఏతేన సంస్పృష్టజ్ఞానస్యానుమితిహేతుత్వే మహానసీయతరవప్ప్యభావ వాప్యవచ్ఛిన్నత్వేతాప్యశేతరబాధకబలాత్తథ ౧౪

వహ్నిత్వాదినా వ్యాపకేనాత్ర హానౌ మహానసీయవహ్నిమాత్రవృత్తిత్వాభావాయ విశిష్టే విశేషణానుమితిరవ్యాజాయమానాయాశ్చాను
మితేరనుపపత్తేః। తత్ర మహానసీయత్వవిశిష్టవహ్న్యాదేః ప్రాగభావ్యత్వం సంసర్గజ్ఞానాసత్త్వాత్। సత్యవహ్నౌ మహానసీయత్వప్రకారక
దేవహ్నేః సంశయాత్మకసంసర్గజ్ఞానాత్ తత్త్వేనానుమితిర్నవిశిష్టరితాభ్యాం। తథా చ విశిష్టవిశేషణకానుమితౌ విశిష్టసంసర్గజ్ఞా
నహేతుత్వే మహానసీయవహ్న్యాత్మకత్వబాధగ్రహదశాయాం విశిష్టవిశేషణకానుమితివారణాయ బాధగ్రహాభావస్య హేతుత్వేన
స్వీకర్తవ్యతయా లాఘవేన తత్రైవ పరామర్శ్యం। మహానసీయవహ్నిమాన్ పర్వతత్వనిత్యాకారకే విశిష్టే విశేషణానుమితిరవ్యాజాయమానాయాం బాధ
భావయథాంతరాస్వరసాత్ ప్రతిబంధకత్వం మహానసీయత్వవిశిష్టవహ్న్యాది బోధం వినాపి వహ్న్యంశే మహానసీయత్వసంశయాత్మ
కానుమితౌ మహానసీయత్వవిశిష్టాపతత్వవహ్నికోటికసంశయరూపయోః స్వకాజ్ఞానాద్వర్ణహాని। తథా చ తత్ర ఉభయసంశయాది
బలాత్ ప్రత్యక్షితమహానసీయవహ్నిమాన్ పర్వత ఇత్యనుమితి నివారణాత్। మహానసీయత్వవిశిష్టవహ్నిమాన్నయం వినా ప్రతియో
గితావచ్ఛేదకవిశిష్టప్రతియోగికసంశయరూపకారణాంగీకారాత్ మహానసీయవహ్న్యభావప్రకారకానిశ్చయేన సహోక్తసంశయః

శదా

సంభవతి చేత్తాత్పర్యనిర్ణయో ను యోగ్యతాజ్ఞానస్య సంశయత్వే తాదృశసంశయద్వికోటికత్వాత్ యత్ర పరామర్శోऽప్యప్రామాణ్యశంకయా బాధప్రసక్తేః
కత్వాదిత్యసత్ప్రతిపక్షత్వసంశయాదనుమితేరిష్టత్వేన నిరాకార్యసంశయస్య ప్రతిబంధకత్వాత్ । న చ ద్వికోటికపరామర్శే ద్వికోటికత్వాదియత్ర
నుమితిస్తత్ర న ద్వికోటికసంశయాదనుమితేరిష్టత్వేన నిరాకార్యత్వాత్ । న చ నిశ్చయ ఇతి వాచ్యం నిశ్చయరూపసంశయప్రతిబంధకజ్ఞానాంశే నిశ్చ
యస్య విరహాత్ ప్రత్యక్షప్రతిబంధకత్వాదనుమితిర్నిరాకార్యా । న చ నిశ్చయమాత్రం పరామర్శజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకసంశయాదేవ తత్ర
తన్నిర్ణయో నుమిత్యాదివిషయకజ్ఞానం తర్హి ॥ ఇతి ॥ నను ప్రమాణం ప్రమావిశిష్టబాధకత్వాన్నప్రతిబంధకత్వాన్నిశ్చయప్రమాణసంశయ విశిష్టబాధజ్ఞాన
త్వేన ప్రతిబంధకత్వమేవ యుక్తం తదభావవతి తత్ప్రకారకత్వరూపప్రమాత్వప్రామాణ్యసంశయాత్ తత్త్వప్రకారకత్వరూపప్రమాత్వప్రహాణ లఘుత్వాదిమత్వే
ప్రమాత్వజ్ఞానే నిశ్చయత్వేన ప్రతిబంధకజ్ఞానే నిశ్చయత్వస్య నివేశే గౌరవాత్ ప్రమాత్వసంశయ మానేనాపి బాధకసంశయః
న బాధనిశ్చయ ఇతి ఏవం తద్బాధప్రమాణస్య ప్రమాత్వనిశ్చయకాలేన మానాభావ ఇతి చేన్న బాధప్రమాత్వ
నిశ్చయాభావే బాధనిశ్చయేనానుమిత్యనుత్పాదప్రమాత్వనిశ్చయవ్యతిరేకే బాధజ్ఞానాప్రామాణ్యనిశ్చయ ఇతి । ౧౪

సముత్పన్నప్రతిబన్ధకీభూతప్రామాణ్యవిషయకత్వసత్త్వేనాప్రతిసత్త్వతయా తత్సత్త్వేఽపి తదభావప్రకారకత్వాదివిషయకత్వస్యాప్రతిబన్ధకతాఽ
ప్రసక్త్యభావాదనుపపత్తేరప్యభావః। తత్ప్రతిబన్ధకత్వప్రయోజకతాభావస్య తత్త్వతోఽశక్యత్వాన్నిరాకరణాత్। ఏతేనేత్యాదినా॥ ఏతేన ప్రామాణ్యాజ్ఞా
యమానే బాధగ్రహేఽపి [illegible] విజ్ఞానానుత్పాదనానుభవేన లౌకికప్రత్యక్షాభావమనాశ్రిత్యాహ। విపరీతమేవ చేత్॥ తదభావనిశ్చయత్వ
విశిష్టప్రకారకప్రామాణ్యనిశ్చయత్వ [illegible] తత్ప్రకారకత్వ [illegible] గురుతయా ప్రామాణ్యజ్ఞానాభావస్యైవ [illegible]
[illegible] అవచ్ఛేదకతయా [illegible] స్వరూపసత్త్వభావః। అభావసాధ్యకత్వ [illegible] ప్రామాణ్య [illegible] సాధ్యాభావసాధ్య [illegible]
[illegible] ప్రామాణ్య [illegible] ప్రామాణ్యసాధ్యాభావవత్త్వసాధ్యాభావప్రకారకరూపప్రామాణ్యాభావస్య [illegible] తత్ర
లౌకికవిషయతాయాం [illegible] గోత్వాభావప్రకారకమితి। ఏతేన [illegible] ప్రామాణ్యజ్ఞానయనిశ్చయత్వావచ్ఛిన్నబాధగ్ర
హనిశ్చయత్వ [illegible] గోత్వప్రకారకనిశ్చయ [illegible] గోత్వాభావప్రకారకత్వ [illegible]
[illegible] గోత్వాభావావచ్ఛిన్న [illegible] గోత్వాభావాభావత్వేన గోత్వప్రకారకత్వ [illegible]

సదా. శససంశయె ధర్మిణ్యాపి నొక్తత్వేనా నొక్తత్వనియమకొర్హా నొపగమాత్తేన రూపేణాతదుపస్థితిరూప్తైత్తేన రూపేణా తద్ధర్మవత్తానైయా బాధస్య:

ధర్మాభావాత్। నొక్తాదిమద్విశేష్యకనొక్తాద్యభావప్రకారకత్వాద్యప్రకారకత్వేన। ఆదిపదాద్గొత్వాద్యభావవద్విశేష్యకగొత్వాద్యభావప్రకార

కత్వరూపప్రమాత్వాభావపరిగ్రహః। ప్రమత్వాప్రకారకత్వాభిధానం తు భావద్వయకొటికసంశయాత్ప్రాపగం తు ప్రమాత్వాభావప్రసిద్ధేన సమస్తా

వరూపసాధ్యాభావజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకతాయాం తద్భావవద్విశేష్యకత్ప్రకారకత్వరూపప్రమాత్వత్తత్ప్రకారకత్వరూపప్రమాత్వాభావయోః

సమనియతయోర్న గమనా విరహేణాద్వయోరెకాగ్రహే నివేశనం యూ. తదవేక్షయా చ ప్రమత్వాభావరూపప్రమాణ్యాకొలఘుశరీర

తద్వతివత్ప్రకారకత్వరూపప్రమాత్వప్రమాణ్యవహిర్దత్వేలాఘవం బాధద్వయకొటికసంశయానత్వ్యాపగమాత్రస్యయకత్వశరీ

రీప్రమాత్వాభావప్రకారకత్వమేవ నివేశ్యతేన తుప్రమత్వాప్రకారకత్వమితి తద్భావయని ప్రతిబన్ధకతావతి సంశయాప్రతిబన్ధిమాహ

ఉత్కప్రాయూనేతి। ఉత్కప్రాయం ఉక్తకల్పం మూర్ధమాకాంక్షాజ్ఞానహే తుప్రతిహే తుపరామర్శాదిధర్మకప్రమాత్వనిశ్చయస్య కారణాత్

ప్రతిబన్ధకత్వే ఆవావశ్యకతు ప్రమాత్వనిశ్చయవిశిష్టానాం తేషాం తత్ప్రాయః। పదం ప్రతిబన్ధకానాం ప్రతిహేతుపరామర్శాదీనాం కారణానాం ౧౨

ఆకాంక్షాపరామర్శాదీనాం తథాత్వాపత్తేరితి యథాయోగం ప్రతిబన్ధకత్వస్య కారణత్వస్య వా ఆపత్తేరిత్యర్థః। తుల్యయుక్త్యా ప్రామాణ్యనిశ్చయేఽ
నిశ్చితప్రామాణ్యకత్వస్య తత్రాపి తథాత్వాపేక్షయాఽనవస్థా స్వప్రామాణ్యగ్రహధారాయాః కార్యప్రతిబన్ధాదావపేక్షితత్వయాఽనవస్థాపత్తేః
ప్రతిబన్ధకవిశేషణాభావం పరాణవస్థాపత్త్యా తత్ర తత్ర ప్రామాణ్యనిశ్చయో యదినాపేక్ష్యతే తుల్యం తదా ప్రకృతేఽపి తథాత్వేఽగృహీతప్రామాణ్యకస్యే
న ప్రతిబన్ధకతామతే విశేష్యఘటితాప్రామాణ్యగ్రహోఽనిశ్చితప్రామాణ్యకత్వం విశేషణం తత్రచాగృహీతప్రామాణ్యకత్వం విశేషణాభక్త్యే వంశ్చ
మేనావిశేషణాభావం పరాయాణ్ఽనవస్థేతి తేనాఽంశేనయం ప్రతిబన్ధకగ్రాహకనిశ్చయవిశేషణాగృహీతప్రామాణ్యకత్వఘటితత్వేఽప్రామా
ణ్యగ్రహోఽనిశ్చితప్రామాణ్యకత్వానివేశాత్। తత్ర ప్రామాణ్యనిశ్చయం కాయేవారణాయ తదప్రామాణ్యనిశ్చయవిశిష్టవిపరీతనిశ్చయ
జ్ఞానానాం అగృహీతప్రామాణ్యకత్వావచ్ఛిన్నానాం ప్రతిబన్ధకతాస్వీకారే వక్తవ్యే నియమాత్। తాదృశాప్రామాణ్యనిశ్చయే చాఽనిశ్చితాప్రామాణ్య
కత్వావిశేషణాప్రామాణ్యగ్రహాభావస్య విశేషణోపాదానాత్ తద్విశిష్ట్య నివేశఫలస్య ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకకల్పనయోపపాదనాత్। మూలస్థద
మిత్యాద్యయం స్థగితాదిపదం నిశ్చయమాత్రపరం తథా చారూపవిశేషదర్శనే తథా చాయం స్థగితాదిపదం ప్రకృతోపయోగ్యవిశేషదర్శనవిశిష్ట

గదా

త్వేన విపరీతనిశ్చయస్య ప్రతిబన్ధకతా వాచ్యా। తథా చ పరామర్శజన్యత్వే విపరీతనిశ్చయేనానుమిత్యప్రతిబన్ధకత్వే తదశక్తేః తాదృశాబాధనిశ్చయేఽపి బాధస్యా-
నుమిత్యనుత్పత్త్యాబాధస్య నహేతుత్వాభావాత్ తత్తచ్ఛంకాం నిరస్యతి నచేత్యాదినా। విశేషదర్శనేన తస్యాశానన్తరమేవ తద్విపరీతనిశ్చయానన్తరోత్పన్న
విశేషదర్శనాధీనవిపరీతనిశ్చయనాశేన తస్యైవేత్యర్థః। ఇత్యాదావుత్పన్నస్య విశిష్టస్య కాలత్రయావచ్ఛిన్నస్య ఫలోపగమే అనుభవవిరోధ ఇత్యాశ-
యేనాహ అన్యస్త్వితి మతాన్తరే విశేషదర్శనబలాత్ప్రత్యక్షమంగీకుర్వన్నిత్యేషామేవ పరోక్షజ్ఞానప్రతిబన్ధకతాయాం విశేషాదర్శనప్రతిబద్ధ
నివేశో నానుమితేః। విపరీతనిశ్చయస్యైవ తద్విశేషదర్శనేనాప్యాదిబోధానుపగమాదిత బాధస్యానుమితివిరోధిత్వం ధ్రువమిత్యాహ। తత్రైవ ప్రత్యక్షే విశేషా-
వతద్విత్రిక్షణజన్యప్రత్యక్షే తద్విపరీతనిశ్చయవిశేష్యత్వాద్వితద్విత్రిక్షణజన్యదోషవిశేషాజన్యవిపరీతనిశ్చయప్రతిబన్ధకత్వోపగమాత్। విశేషాదర్శనవిశిష్టైతత్ప్ర-
తిబన్ధకత్వోపగమాత్ విశేషాపాదానప్రయోజనమాహ। నచేతి। దోషవిశేషజన్యవిపరీతజ్ఞానస్యైతదనవతరే కేనవిశేషదర్శనస్య ప్రతిబన్ధకత్వ-
యాతత్ప్రత్యక్షం తద్విత్రిక్షణజన్యప్రత్యక్షానుత్పత్త్యా విశేషాదర్శనవిశిష్టస్యమరుపరస్త్యైతత్ప్రతిబన్ధకత్వమితి దోషవిశేషాజన్యత్వం విశేషణదేయప్ర- ౧౭
భ్రాన్తత్వం విశేషణం ఉక్తస్థలే ఇయం ప్రమోత్పత్తికాలేఽయం న స్యాదితి ప్రత్యక్షాపత్తివారణాయ విశేషాదర్శనవిశిష్టదోష

ప్రతిబన్ధకతాయాం వ్యక్తిత్వే తద్విశిష్టవిపరీతజ్ఞానప్రతిబన్ధకత్వమపలమతబోధ్యః। నను యత్ర విపరీతనిశ్చయానన్తరం తన్నివర్తకవిశేషదర్శనం త
త్ర విశేషదర్శనోత్పన్నవిపరీతజ్ఞాననాశకతయా విపరీతజ్ఞాన[illegible]స్య రోత్పాదవిరోధితయా చ ప్రత్యక్షనిశ్చయోరుభయోః నిశ్చితప్రత్యక్షం బత్వా విదర్శనకాలీనో
నష్టత్వయోర్నిశ్చం విశేషదర్శనోత్తరక్షణం వినానవనోహేతుత్వే ఆహ॥ ఉభయయుక్త్యేతి॥ అత్ర మాధ్యాత్మాః సత్త్వేనేతి। విశేషదర్శనకాలీనవిపరీతజ్ఞా
నానుత్పత్తయే తద్వ్యాప్తివత్తత్త్వఛలిత్వాదనాహితత్త్వానాత్మేనహేతునా తత్ర ప్రామాణ్యాద్యుత్పత్తిదర్శనాదిత్యభావః। యద్యపి యత్ర క్రమేణ ప్రామా
ణ్యానుపత్తిస్తన్యానుపపత్తయాదినా విశిష్టజ్ఞాదేవ విరోధితా సంభవతి। తథాపి తత్తద్రూపవిషయకజ్ఞానాన్తరత్వే విరోధితాయాః ప్రామా
ణ్యగ్రహోపయోగనిశ్చయదోషయం। సాధ్యాభావవిశిష్టపక్షాదిబాధకస్తత్ర సాధ్యాభావవత్పక్షత్వనిరూపణాత్ప్రత్యక్షేణ దర్శనాను
తత్రమాణం పునరాకరోతి నత్వవమాశ్రయనే। అజ్ఞానలక్షణా జనకజ్ఞానాభావరూపాప్రతిబన్ధకః। పక్షే హేతోరత్ర సమవృత్తి। వృత్తి
చారత్వేతి। ఉభయథాపి సమర్థనత్వాదిబాధేతి। ఇత్యర్థాపత్తిః బాధప్రతిపక్షరామశయోర్వేదాదితత్రాపి పక్షే హేతుప్ర
హోబన్ధస్య సాధ్యాభావవత్త్వజ్ఞానప్రతిబన్ధకతయా నవ్యభిచారాదవగాహితా సాధ్యాభావవత్పక్షవిశిష్టవ్యభిచారత్వం। సాధ్యాభావవిషయ

గదా. తజ్జ్ఞానస్య విశిష్టవిషయకత్వాత్ ఏవం సాధ్యాభావజ్ఞానస్యాపి హేతౌ తదధికరణే ప్రవృత్తేః సమవాయేన తద్వ్యభిచారావగాహిత్వాద్ధేతో బాధప్రక
ర్నిశ్చయత్వేన పదార్థావగాహినో జ్ఞానస్య తేన విరోధిత్వే బాధాదేరప్యనుమిత్యనుత్పాదకత్వాపత్తేః। యత్ర పర్వతో వహ్నిమాన్
ధూమవిశేషాద్వా పక్షే సాధ్యాభావవత్త్వాజ్ఞానం తత్రాపి వ్యభిచారగ్రహో నాస్త్యేవ। అపి చ విశేషయోరభావః। నిశ్చితత్వాన్నిశ్చ। నిశ్చయస్త్యైవ
తత్ర బాధగ్రహస్త్యైవ। పక్షరూపధర్మానవగాహిత్వాద్ధేతో సాధ్యాభావవిశిష్టధర్మప్రవృత్తిత్వస్య సాధ్యాభావవిశిష్టధర్మనిష్ఠహేతుమ
త్త్వానవగాహిత్వాత్। పక్షే వ్యభిచారవిషయత్వే హేతుత్వం విశేషణాం విశిష్టవ్యభిచారావగాహిత్వసమ్భవాత్తు నానాపదార్థ
విగాహినాం జ్ఞానస్య విశేషణతయా ప్రత్యక్షతయానుమిత్యవిరోధితయా బాధస్యానుమితివిరోధిత్వాభావః। నను తత్ర విశిష్టవ్యభిచారజ్ఞానే
బాధకత్వే విశిష్టవిషయతయా నిరూపితత్వాద్యోగ్యతాదిత్వస్య విశేషణయోర్విశిష్టయోరేకత్ర హేతౌ వ్యాప్తిగ్రహతయా భావేనైవ
అనుమిత్యనుత్పాదకత్వాత్। నను విశిష్టసాధ్యాభావవత్ప్రవృత్తిత్వాదేర్బాధకత్వే సాధ్యాభావవత్త్వాదినా తత్తదన్యధర్మవిశిష్టవ్యభి
చారః। విశేషణతత్త్వయజ్ఞానాదనుమిత్ప్రతిబన్ధస్య పక్షత్వాదిప్రకృతే వ్యభిచారప్రతిబన్ధకత్వానుమిత్యనుత్పాదకత్వాదిత్యర్థః। ౧౮

స్తోఽచేతి। ప్రతియలింగపరామర్శసమవధానేతత్పరామర్శఫలోపధాయకతయైవానుమితివిరోధినోవ్యభిచారస్తైరూపానిత్యాదిప్రతిబన్ధస్యానుమిత్యనుత్పాదాని
వాఽహేతుత్వాదిత్యర్థః। తథాచలింగపరామర్శసమవధానేతిపక్షే సాధ్యాభావవత్తాబాధాదివానుమితిప్రతిబన్ధ ఇతి తస్య హేత్వాభాసత్వాభావః। యా
వృత్తబాధజ్ఞానకాలేవ్యభిచారజ్ఞానంనియతంతత్జ్ఞానస్యవ్యభిచారజ్ఞానానాస్కందితయాబాధస్యవార్థక్యంనిష్ప్రత్యూహమేవేత్యాహ। ఉక్తత్వేతి। నచ
నహితద్గ్రహే। తాదృశబాధగ్రహేవ్యభిచారబుద్ధిరావశ్యకీతిధర్మిణి సాధ్యాభావవత్త్వే సాధ్యధర్మ్యవృత్తిత్వస్యవ్యభిచారాఘటకత్వాదితిభావః। సాధ్యాభా
వబుద్ధేఃప్రమాత్వస్యవ్యభిచారజ్ఞానోపజీవ్యజ్ఞానవిషయతయాహేత్వాభాసత్వమితియన్మూలోక్తంతద్దూషయితుముపన్యస్యతి। యత్త్వితి। నిశ్చయరూపత్వే
తజ్జ్ఞాయఽకారిత్వేఽతిప్రసంగః। వ్యభిచారకాప్రామాణ్యకజ్ఞానస్యతథాత్వప్రసంగః। తత్త్వమాత్రనిశ్చయఏవేతి। విరోధ్యవిషయకోవిశేషః। ప్రతిబన్ధకఇతి.
అనుమితౌవిశేషః। ప్రాథమికత్వంచతత్త్వమిత్యతఉపజీవ్యత్వాదితి। నహిత్యాదినావ్యభిచారజ్ఞానస్యసాక్షాదనుమితిప్రతిబన్ధకత్వమేవవ్యావర్తితంవ్యాప్తిజ్ఞా
నప్రతిబన్ధకతాయామవివాదాత్। అన్యథావ్యభిచారస్యహేత్వాభాసత్వానుపపత్తేః। తస్యపక్షే సాధ్యాభావబుద్ధిప్రమాత్వనిశ్చయస్యాఽసత్త్వా
దితి। వ్యభిచారజ్ఞానస్యచపక్షాదిత్యుక్తేసాధ్యాభావవత్తోపస్థాపకతయాహిజ్ఞానాద్యుత్తరానుమిత్యనుత్పాదకస్యతత్ప్రతిబన్ధకతాక్లప్తేరితిభావః॥

గదా.

ఉపజీవ్యత్వమపదూషయతి। అన్యథేతి। అన్యథాత్వశఙ్కాప్రామాణ్యశఙ్కైవ తథాత్వే। ప్రామాణ్యగ్రహప్రవృత్త్యుత్థాప్యముద్ధరతి। అప్రామాణ్యశఙ్కేతి। కృటాదితి। బాధప్రత్య
యత్రోత్పన్నస్య విరూపకారణాసమవధానం। తత్రైవ తదేః। కృటాదిక్షణస్యైవ సాధ్యకోపయోగితాయామనవస్థానాత్। తదానుమితి। వృత్తిజ్ఞా
రజ్ఞానస్య సాధ్యప్రామాణ్యాంశే నిశ్చయస్యావశ్యకత్వాయాం ప్రమాత్వనిశ్చయాపేక్షాస్త్యేవ నాన్యథా ప్రమాత్వనిశ్చయోపజీవ్యత్వాత్ సంశయ ఇతి। ఏతావతా
ప్రామాణ్యసంశయదూషణానామనుపపత్తిమపి స్ఫుటయతి। యద్యపీతి। అసంకీర్ణతావ్యాపకః। సంకేత్యాదిమూలోక్తదూషణానాముద్ధరణసమ
ర్థ్యాదినా। విశిష్టసాధ్యప్రతిబన్ధాదినమితేః పూర్వం కానామయుక్తరూపవిశేషణానావచ్ఛేదకవిశిష్టవత్త్వరూపవిశేషణాజ్ఞానేన
తం తద్విశిష్టానుమితేః। తథా తాదృశవిశిష్టసాధ్యవిశేషణానామనుమితిప్రసంగః। తథాచ కారణాబాధాదేవ తత్ర విశిష్టానుమిత్యనుత్పాదనప్రసంగాద్దో
షమిత్యాశఙ్కానిరాసః। విశిష్టవిశేషణామితి। అయం భావః। విశిష్టవిశేషణజ్ఞానం ద్వివిధం। తదుభయత్రప్రతియోగిత్వవైశిష్ట్యవగాహి।
తద్విశిష్టప్రతియోగిత్వవైశిష్ట్యవగాహిచ। అత్ర విశేషణాజ్ఞానాసంసర్గాగ్రహయోరపేక్షానుమితివిశేషణానావచ్ఛేదకప్రకారకథయోపల
తవాపావాన్తరవాక్యార్థజ్ఞానం వస్త్వేవమమతావాక్యార్థజ్ఞానమసంభవన్నితి। నత్వేవముపయోగేఽపి విశిష్టప్రతియోగిజ్ఞానా ౧౮

భావాద్బాధస్య హేతునసంభవతిత్యసూచక ఇతి బాధస్య కించిత్కరత్వాచ్చ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకప్రతియోగిజ్ఞానస్య విశిష్టవిశేషణాజ్ఞానవిధ
యైవవిశిష్టప్రతియోగివిషయత్వబుద్ధౌ హేతుత్వాత్ । జ్ఞానమయత్వేనవహ్నిప్రసక్త్యాకారతాయాం తాత్పర్యాత్ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయా
జ్ఞానమయత్వాద్ధ్వగాహిత్వాత్ అభావబుద్ధౌ తదపేక్షావిరహాత్ ॥ ప్రతియోగివిశేషణతాపన్నత్వప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వభానమితినియమస్య వృథత్వత
గాఢమావహ్నిన్యాభావవాదినోऽనుమతత్వాత్ । హ్రదః సంభవతిశిష్టసాధ్యజ్ఞానేనాపి బాధస్య హేతువిశిష్టవైశిష్ట్యవిషయకానుమితికారణత్వాదర్శనమ
పక్షాసంభవసత్త్వవత్త్వపి బోధ్యం । ననువిశిష్టజ్ఞానానపేక్షయాసత్త్వంచద్విశిష్టజ్ఞానసమ్పత్త్యా బాధస్య హేతుసంభవత్వభిచారోపస్థితత్వాత్
వవానుమితిసంభవస్థితి । కించబాధేనేతిదూషణానుద్ధతసంశయజ్ఞానమయత్వావచ్ఛిన్నవత్త్వభావరూపబాధత్వాదృశాభావవత్త్వత్వేరూపవ్యభి
చారయోః జ్ఞానమయత్వవిశిష్టవత్త్వానుమితివిరోధిత్వావిరోధిత్వేచ సంశయః । శుద్ధసాధ్యేతి । అప్రసిద్ధవిశిష్టసాధ్యానుమితేః । ఘూవాజ్ఞానజ్ఞా
జ్ఞానమయత్వాదివిశేషణవత్త్వాదేరనుమితిసత్త్వాదిత్యర్థః । తదభావః । జ్ఞానమయత్వావచ్ఛిన్నవత్త్వాభావః । బాధోऽప్రసిద్ధవిశిష్టసాధ్యసాధనీ
యేబాధరూపప్రత్యక్షహేతుదోషప్రసిద్ధవిశిష్టసాధ్యవ్యాప్తిగ్రహవిషయతయేవలుప్తనయాదిత్యన్యత్ర శుద్ధసాధ్యవ్యాప్తిగ్రహవిషయతయావి

గదా. ప్రకృతహేతోవిశేష్యతానాధ్యవృత్తిత్వానుప్రయోజకతయా బాధగ్రహదశాయాం తద్వ్యతిరేకదనుష్ఠదశాయాం బాధగ్రహప్రయుక్తజ్ఞానదశాదృశబాధగ్రహణ్యాస బాధగ్రహ్యః
భూసాధ్యానుమిత్యవిరోధిత్వేపి తద్వ్యతిరేకసాధనీయే తస్యదోషత్వానుపగమే తస్య విరుద్ధాదిభిన్నత్వాపత్తేః। తేనరూపేణ జ్ఞానసమయసాధ్యాభావహేతుమత్త్వ
జ్ఞానాదౌ వ్యభిచారః జ్ఞానసమయసాధ్యవచ్ఛిన్నపక్షవృత్తిత్వాభావవత్త్వం నదోషాయేతి పక్షాంశరహితహేతుధర్మికత్వమాత్రే జ్ఞానసమయసాధ్య
వచ్ఛిన్నపక్షావృత్తిత్వాభావవత్తాగ్రహే పక్షే జ్ఞానసమయసాధ్యవచ్ఛిన్నపక్షావృత్త్యనుమిత్యనభ్యుపగమేన అనుమితౌ సాక్షాత్ప్రతిబంధకజ్ఞానస్యవిరో
ధిత్వేపి జ్ఞానసమయసాధ్యాభావహేతుమత్త్వాదివచ్ఛిన్నవిషయతాకానుమితౌ తత్తద్వ్యభిచారధియో విరోధిత్వాత్। జ్ఞానసమయసాధ్యవచ్ఛిన్నని
రూపితవ్యాప్తిజ్ఞానజన్యానుమితౌ జ్ఞానసమయసాధ్యంశే విధేయతావచ్ఛేదకతాఖ్యవిలక్షణవిషయతావిరహే తాదృశవ్యభిచారధియో
విరోధిత్వాదిత్యభావః। తత్తద్ధర్మికత్వేన జ్ఞానసమయసాధ్యవచ్ఛిన్నపక్షాభావప్రతీతౌ జ్ఞానసమయసాధ్యమేవప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయాభా
సతేఽనుమానాధికరణావచ్ఛేదకత్వాభిసంమతప్రతియోగి స్వవ్యాప్యత్వగోచరయైవతస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాత్। ఏవం జ్ఞానసమయసాధ్యమానిత్య
నుమితౌ జ్ఞానసమయసాధ్యవచ్ఛిన్నయోః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వపర్యాప్త్యవగాహిబాధగ్రహస్యైవప్రతిబంధకతయా తత్ర జ్ఞానస్యవిరోధిత్వే (౧౦)

గృహీత్వాభావః। న చోభయధర్మప్రకారేణ సాధ్యానుమితౌ పక్షధర్మాంశే అవచ్ఛేదకత్వమవగాహ్య అన్యత్రప్రతియోగితాయాః సాధనాధికరణస్యా
వగాహిత్వేనైవ ప్రతిబంధకతేతి వాచ్యం తథాసతి జ్ఞానద్వయస్యైవ సమానాసంయ్యవహారాన్నాస్తి ఇతి యోర్జ్ఞానద్వయసాధ్యాభావానిశ్చయానుమితివిరోధితా
పత్తేః ఇత్యధికం తత్త్వాదినా యేన జ్ఞాతేర సాధనాధికరణవృత్తిసాధ్యప్రతిబన్ధకతయా మతే తత్ర త్వాత్। న చైకాంశే స్వరూపాత్ ఘటత్వరూపత్వం అపరాంశే చానతి
రిక్తవృత్తిత్వరూపస్య అవచ్ఛేదకత్వస్యావగాహనం ప్రతిబన్ధకతేతి తత్రం। తద్వృత్తిప్రతిబన్ధకతాయాః తథాప్యక్షత్వాత్. తావతాపి జ్ఞానద్వయస్యైవ వహ్నిఘటోభయసా
మాన్యం నాస్తి జ్ఞానస్య జ్ఞానద్వయవహ్నిమానిత్యనుమితివిరోధితాయా దుర్వారత్వాత్ తథైవ సంప్రతియోగివిశేష్యతాయాః సాధనాధికరణస్యైవ సమా
నాధికరణతయాఽవృత్తికరణాద్ధర్మావచ్ఛిన్నాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వేన సమానజ్ఞానద్వయవహ్నిర్నాస్తి ఇత్యాద్యమజ్ఞానజ్ఞానద్వయస్యైవ
ఘటో నాస్తి ఇత్యాదిబుద్ధౌ వహ్నిజ్ఞానద్వయస్యైవ వహ్న్యాదేః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయోః ప్రామాణ్యగ్రాహకాణాం న చ మత్వగ్రాహిమానయోః ప్రతియోగి
విశేషణతయా స్తాత్విస్త్రనాం చ భాసమానయోరుభయోర్విశేషణయోః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయోః ప్రామాణ్యం జ్ఞానద్వయోర్నాస్తి వహ్నిర్నాస్తి
ఇత్యాదావనుభవసిద్ధమతివాచ్యం విశిష్టం ప్రతియోగివిషయితాయామవచ్ఛేదకతయా భాసమానయోరపి యదుభయధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకా

గదా. తృవిషయకత్వయోరభావనిష్ఠ్యకవిషయతానిరూపితత్వాంశయోరపమిళితయోః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతావయోః ప్రభాసోపగమాదిత్యలంపల్లవితేన. అన్య బాధప్రత్యక్షః.
త్వాకారోపస్థితసకలప్రకారకబుద్ధిమూలోక్తమనుమత్యుపనీతభాసదోషగ్రాముద్ధరతి।లాఘవేతసకలభానేనేతి.।ప్రత్యక్షేపమిత్యమితి।తథాచప్రత్యక్షే
మాత్రస్యానుమితిమాత్రస్యాప్యుపస్థితేదంశేఽప్రమాత్వమప్తమపేతిభావః।తావతాబాధాదినాననిగ్రహోనిత్యాహ।ఉద్దేశ్యాంశేత్యాదినా।ఉద్దేశ్యవిషయక
త్విరనుద్దేశ్యాంశదంశతప్రత్యక్షః।అనుమితేరప్రామాణ్యమితివాదినస్తద్దశాంనుమితేర్భ్రమత్వప్రత్యక్షః।యత్రత్వానాదినాఉద్దేశ్యాంశాధనపరిశిష్టే
క్షాన్తాకాక్షాన్యూవనిగ్రహస్థానత్వాదుద్దేశ్యాంశేఽనుమితేరప్రామాణ్యావతాదృశదోషసత్త్వాదితిభావః పతత్సమాధానమపిమూలితంశంకాక్రమేణాభి
తమిత్యవధేయమ్।మూలస్థాయానుమితౌ ఉపనీతభానస్య ప్రామాణికత్వోక్త్యైవారణేన బాధకాన్తరప్రదర్శనేనతమతన్నిరాకరోతి।తంనేత్యాదినా।
ప్రత్యక్షోపజ్ఞానం యదివిశేషణాజ్ఞానాదిముద్రయావిషయభాసకం తదానుమితావుపనీతభానం దుర్వారమేవ।పక్షత్వానుభవాద్ధ్వంసాభిన్నం ప్రత్యక్షోపవిశేష
ణాజ్ఞానాదేరేవ తథాయాఽనుభవసామాన్యమేవతస్యవిషయభాసకత్వసత్త్వాత్।అతస్తత్రజ్ఞానస్యోపనీతవిధయాతథాత్వంవ్యవస్థాపయతి.ప్రత్యక్షేహీతి.
ఉపనీతభానస్యేతి.ఉపనీతతాదివిషయకత్వస్యైవత్వాత్।ప్రత్యక్షజ్ఞానాదావిశ్యాదినాఘటితోనాత్రసురభిచన్దనమిత్యాదిప్రత్యక్షపరత్వమః।ఉపనయోపేక్షా-౧౧

సమవేతత్వేః । సన్నికర్షః ఇంద్రియవిషయే మనస్సన్నికర్షః కల్పితత్వాత్ విషయతాసంబంధేనైవ తే: । తద్బలాత్ జ్ఞానోత్పత్తిసత్త్వానుమితౌ తాసంప్రకృష్టజ్ఞానే సన్నికర్షజన్యతావచ్ఛేద
కత్వాదితి చేత్ । భావః । తన్నాస్తి అనాయత్తజ్ఞానత్వప్రకృష్టత్వం త్యాయ శాబ్దబోధకంఠతావిశేషజ్ఞానబాధాద్యభావబలాదనుమిత్యాపత్తేః సంభావనా మిశ్రిత
లింగాఽనుమితావిత్యనేనాపాస్తం తదనుపపత్తేశ్చ । అయం భావః । విశిష్టాభావే తత్సామగ్రీనిరపేక్షత్వేన బాధాద్యభావసహితం విశేషణజ్ఞానవిధయా హేతుభా
తం జ్ఞానం నత్వవిషయతా జనకం తత్ప్రసంగాత్ । విశిష్టాభావే తత్సామగ్రీ ప్రకృష్టానుమిత్యేతదనుగతే ప్రకృష్టసామగ్రీసహితమేవ తత్తథా నత్వనుమితిసామగ్రీ
సహితం తాదృశత్వం తథాత్వకల్పకాభావాత్ । జ్ఞానమయత్వాప్రవృత్తేః జ్ఞానమయపక్షవ్యాప్యవాన్ పక్ష ఇత్యాదిపరామర్శస్థలే తద్వ్యాప్యాదిభావే
నుమితిసామగ్రీసహితవ్యాప్యజ్ఞానమయత్వాదిబుద్ధిరుత్పద్యత ఇతి విశిష్టాభావే నుమితిసామగ్రీసహితమేవ జ్ఞానమయత్వాదిరూపవిశేషణజ్ఞానా
భావవిషయతాభావే మితిజనకత్వమేవ విశేషణజ్ఞానాభావతథాపక్షవ్యాప్యవాన్ పక్ష ఇత్యాది జ్ఞానమయత్వాదివిషయకత్వావచ్ఛిన్నా
జనకపరామర్శే తద్విశిష్టజ్ఞానమయత్వాదిజ్ఞానస్యవిషయతాభావే తాదృశపరామర్శసాధారణ్యావ్యాప్యాదిభావే తత్సామగ్రీసహిత
భావే నుమితిసామగ్రీసంబంధంవర్జం తత్ర విశేషతేనరూపేణ హేతుతేతి చేన్నాదస్తదా తత్తదనుపపత్తేః సంభవత్యేవ వ్యాప్తిః ॥

గదా. సఖిలక్షణసమకాలీనసమయవత్త్వమాత్రకారకేచ్ఛావిరహసహితయాశ్రితత్వయోః పక్షతాబాధవిశేషాభావాదిఘటితసామగ్రీవిశిష్టవిషయకత్వప్రయోజకా బాధ
సాక్షాత్కారసమయవత్త్వాద్యుపస్థితిబాధవిశేషాభావాదిసహితావచ్ఛిన్నవ్యాప్యవత్తాపరామర్శసమవధానకాలీనప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్నజ్ఞానే మానసత్వప్రయోజ
కా యా మానససామగ్ర్యనుమితిసామగ్రీరూపప్రతిబన్ధకాభావవిశేషాత్ విశిష్టవిషయావగాహిత్వప్రయోజకశరీరప్రయోజనవిరహేణ కథన
ప్రత్యక్షాదౌ సంచరద్భిః సామగ్రీవిశిష్టవిశేషజ్ఞానత్వవ్యాపకానుమితిత్వప్రతిబన్ధకతారూపేణ హేతుతేతి ఫలతః తద్వత్సామగ్ర్యా అనుమితిరూపేణాపి
యత్ర విశిష్టవిషయకత్వప్రయోజకతేతి వాచ్యం ప్రత్యక్షనిష్ఠోత్పాదనాయ కజ్ఞానజన్యతాయా మయానుమితిసాధారణ్యే లౌకిక
జ్ఞానకత్వప్రవేశవైయర్థ్యాత్ స్వాత్మగమేన మానసానుమిత్యోరేకరూపేణ విశిష్టజ్ఞానహేతుత్వానవాప్తేః నచ ప్రత్యక్షత్వాపేక్షయా లఘుజ్ఞాన
త్వస్యోపనాయకజ్ఞానజన్యతావచ్ఛేదకత్వం నిర్యుక్తికం తుల్యశరీరకత్వవినిగమనావిరహేణోభయోః ప్రత్యక్షహేతుత్వాచ్చేతి
మితౌ వ్యభిచారే బాధకమాహ తత్ర ఖండయత్వాదినేతి ఇదమాపాతతః ప్రమేయత్వాద్యనుమితిమాత్రే ... అనుమితేస్స్వ ౨౨
వత్త్వాయదశాయాం ... మానసవ్యాప్త్యుపనీతభానస్య ... పదార్థతయా ... ప్రవృత్తేః లక్షణోత్తరపరిష్కారే

నావశ్యకత్వాత్ యదా చ తదభావస్య వ్యాప్యవత్తాప్రతిబంధకత్వం తత్ర ద్వయమేవ గతిః తయా భానస్య ఉపస్థితేన యదా న తన్నిశ్చయస్తదా తు సంప్రవృత్తిః
తదా అపి న మతాభావస్య తదభావవత్తాభానే న తన్నిశ్చయాను మితిః తత్ప్రవృత్తిప్రసంగ ఇతి సమాధానం తుల్యం ఏవం తద్వ్యాప్యవత్తాజ్ఞానాజన్యే ఉపస్థితే బా
ధాభావమాత్రాధీనే తన్నిశ్చయే అప్రామాణ్యశంకానాస్కందితే తదభావప్రవృత్తిః తస్య సమాధానం సమమేవ । యత్తు లింగస్య బాధాద్యవతారే లిఙ్గోపస్థితా
నాం ఆపాతే ధర్మాణాం నష్టకల్పితానాం ధర్మేషు భానమితి యద్వ్యాప్యవృత్తిత్వం యత్ర యత్ర ధర్మే యద్వ్యాప్యత్వోపనీతభానప్రా
మాణ్యకం తత్ర జ్ఞానవృత్తేః తదనుసరణే తత్ర తదుపనాయకతా భాసమానతాదృశలాభావాన్యత్వస్య జ్ఞానస్యానుమితౌ సాధ్యవ్యంశే
స్వరూపయథార్థతాభాసకత్వముత యత ఇతి అనుమత్యుపనీతభానఖండనం తదుపనాయకత్వేన ఏవం తద్వ్యాపనీతప్రవృత్తేః బాధాద్యుక్తేః
ప్రతిబంధకతావలంయత్ప్రకారకే బాధాఖండనలక్షణస్య ఉపనాయకతాకల్పనే నైవ తదా నియమోపనీతభానవారణార్థమిత్యుపలక్షణమిత్యర్థః
ఉపనీతవిషయవిశేష్యభానేఽపి సగతరూపేణ ఉపనాయకజ్ఞానహేతుత్వగవేషణాపేక్షేతి । ఇదం తు బోధ్యమ్ అనుమితావుపనీతభానస్వీకారే
పక్షతావచ్ఛిన్నే కార్యతయా విశేష్యత్వమనవస్థయా విశేషణావచ్ఛిన్నత్వమనుమితేః పక్షవిషయవ్యాప్యవత్తాపరామర్శ

గదా. స్వప్రవేశేనైవ విరోధితయా సమానాధికరణామహానసీయవహ్న్యవచ్ఛిన్నాభావరూపబాధస్య స్వపక్షేణాదోషత్వమాశ్రిత్యైవ తద్వహ్న్యభావ బాధప్రసక్తేః

పృథగుపాదానవైఫల్యం పరాస్తమిత్యర్థః । మహానసీయవహ్న్యభావాదేః పక్షవృత్తిత్వేన బాధస్య పృథక్త్వోపాదానమితి వ్యక్తమన్యత్ర బలిష్ఠత్వా-

దిత్యాలోచనీయం తద్విధాన్తేఽప్యుపాధ్యోక్తదూషణం । తద్విశేషణవిశేషః మహానసీయవహ్న్యాదినాశకాభావః, తాదృశవిశేషధర్మప్రకారి

కాఽనుమితిః సామాన్యతః వ్యాపకతావచ్ఛేదకతయా ప్రసిద్ధానవచ్ఛేదకరూపేణ హేత్వాదిసమానప్రకారకత్వం వ్రతిబన్ధకతాయాం తన్త్రత్వాదితి భావః

సమానవిషయకత్వమేవేతి । అభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతయా ప్రసిద్ధప్రవృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నకత్వమేవేత్యర్థః; సత్యభావప్రతియోగితయా ప్రసిద్ధవిషయ

కత్వమేవేత్యర్థః వహ్నౌ మహానసీయత్వాదిసామాన్యాభావబుద్ధౌ మహానసీయవహ్న్యాదేః ప్రతియోగితయా భానేఽపి మహానసీయవహ్న్యాది జ్ఞాన

విరోధిత్వానుపపత్తేః, న చ సామాన్యప్రత్యాసత్త్యా సామాన్యాభావబుద్ధౌ సకలప్రతియోగినాం భానం నియతం సామాన్యజ్ఞానసత్త్వే సకలప్రకారకలౌకిక

ప్రత్యక్షసామగ్రీసత్త్వే సకలసామాన్యాశ్రయభానానాసత్త్వాత్ అనుమిత్యన్తర్భావేన విశేషణజ్ఞానరూపకారణాభావప్రయోగాభావాంశే ప్రతియోగి

నియతప్రకారకత్వాయోగాత్ తద్వహ్న్యాదిసమానప్రకారకత్వప్రత్యాసత్తిభేదః; అనుమితావేవ తత్ర సామాన్యసామానాధికరణ్యకత్వే నవిరోధిత్వోపపత్తేశ్చ ౨౨

రూపవానిత్యనుమితేశ్చేతి॥ అరూపం రూపభిన్నం తత్కథమారోపితం చేతి. వాక్యాశేషః నాస్తితాయాం రూపత్వాంశే నిర్ధర్మితావచ్ఛేదకత్వదవభిన్నవిశేష
ణాంశే భ్రమత్వే రూపత్వప్రకారకజ్ఞానత్వేన తన్నిశ్చయత్వం తయోర్ద్వయోరేవ హేతుత్వాత్ తయోస్సంశయానుమిత్యోరనుభావకత్వాదితి తథా
జ్ఞానాయత్వాత్ తత్ర రూపవిషయకత్వేన తన్నాయకత్వం యత్ సంయోగ్యత్వసమానవిషయకత్వేన విరోధితాయాం తదనుపపత్తిరితి భావః; నను పూర్వం రూపత్వే
న అరూపజ్ఞానవిరహే ఉక్తాదృశసంశయాదౌ విశేష్యే విశేషణాంశే అత్యాధర్మవిశేషణాంశయోర్భానమాని ఇ రూపి రూపత్వప్రకారకత్వానంగీకృతవత్త్వ
శత్వే బాధకాన్తరమాహ; దోషవశాదితి. శ్వేతం ద్రవ్యమితి. ప్రత్యక్షం శ్వేతత్వదర్శనే పీతశంఖాభావాయ. పీతత్వాదిరూపత్వాదిపర్యవసితప్రత్యక్షం బ్రహ్మ
శ్వేతశంఖాదౌ పీతత్వభావప్రతిబన్ధకే పీతశంఖత్వాదివిషయకప్రత్యక్షానుపపత్తిః తథా పీతప్రత్యక్షే శ్వేతత్వప్రకారవిరోధితా ప్రయోజక
పత్తావిదోషజన్యతాయాః శ్వేతప్రకారేణాశంఖప్రత్యక్షే తత్రానుత్పత్త్యా శంఖప్రతీత్యాదివిషయకత్వాశంకాలాభాయ పీతత్వాదిత్వ
యా ఇతి. (గా...) రూపత్వయాదిత్యర్థః. ఏతేన శంఖత్వేన అనన్తర్భావే పీతత్వాశంఖత్వనభానోపగమాత్ సద్భావః। శంఖం గా... రూ
మిత్యనుభవాత్ ... పలోకిత... యత్వాత్ ... శంఖ్యా తదానీం శ్వేతశంఖత్వ ... సామగ్రీసత్త్వేన శంఖత్వేన ప్రత్యక్షే

వారే॥ అత్ర తత్ర శబ్దత్వేన శంఖస్త్ర్య వహనాసంలింగకాయం శబ్దత్వతుల్యాభావప్రకారకాయాం భవమోనత్వవత్త్వాభావః । ననుతత్ర వ్యక్త్యాదినా ప్రతి
బన్ధాభే। శంఖాదౌ శ్వేతత్వాద్యగ్రహో స్తోవ తద్ధారేః శంఖగ్రాహ్యాదిసాక్షాత్కారవిరహే మోక్షప్రసక్తేః । ద్రోష నాశజనితాదృశభ్రమజనకత్వపక్షేణాం శాఖ్య
శకాదృశగా క్షారూపగమనత్వవాద్యోష విశేషజన్యభ్రమత్వలాంశభ్రమత్వవిశ్వక్తప్రతిబన్ధకత్వం నివ్వేవాదమిత్యాశంక్యబాధకాన్తరమాహ-
ఘటేతి। గ్రాహ్యపర్యాప్తధర్మాంశత్వగ్రాహ్యాభావగ్రహాత్ప్రతిబన్ధకతోపగమేత్వానజ, ఇత్యత్ర పరమ్పరాజన్యత్వేన విశేషాభావత్వవిషయత్వోప
గంతృమతేఽపి ఘటపటౌ నస్త ఇతి గ్రహోత్తరం ఘటోనాస్తి ఇత్యాకారకత్వానాను పపత్తేః। ఇత్యతో విశిష్టాభావగ్రహదశాయామవిశేష్యప్రతిప
యర్గ్రాహ్యానుపపత్తిప్రదర్శనాయమేవ విశిష్టవత్తావిశిష్టాభావప్రత్యయత్వవిశేషణాభావవిషయకత్వాదినాం ప్రాచాం నవ్యమత్యనుప
పత్తేః । వస్తుతస్తుమానప్రకారకత్వేనవిరోధితామతేపిఉక్తవిశిష్టతత్త్వేనాస్తి తగ్రహదశాయాందర్శనోపలక్షితభ్రమత్వప్రత్యయత్వగమా
నప్రకారకస్యానుపపత్తిరిత్యుపలక్షణం భవత్యత్రధర్మప్రకారకప్రతియోగిమత్వాగ్రహోత్తరమవిశిష్టాభావయప్రతియోగితావిలక్షణాంశత్వ
మాంవత్తాన్నప్రతియోగితావిషయకాభావగ్రహాత్తద్విశిష్టప్రతియోగిమత్వాగ్రహేచ విలక్షణప్రతియోగితావగాహివిశిష్టాభావత్వ ॥ ౨౪

హేత్వప్రసిద్ధిప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేద్యత్వాత్, తథా చ సమానవిషయకత్వేన విరోధితావచ్ఛేదకత్వాప్రసిద్ధావప్యవిరోధితాయాం విశిష్టాభావీయ
ప్రతియోగితా విలక్షణా తద్వృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావగాహిత్వం విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిప్రత్యయవిరోధితాయాం విశిష్టాభావీయ
విలక్షణాప్రతియోగితావగాహిత్వం, తత్ర మధ్యస్థే స్వోక్తదోషావసరః। తథా విశిష్టే తద్వత్తాజ్ఞానం ప్రతి వాస్తవతద్వృత్తిధర్మావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితావగాహిత్వేన ప్రతిబన్ధకత్వేపి కోనాస్తి, తత్ర హేతవః సంబోధ్యాః తత్త్వానుమానానామప్రసిద్ధ్యుపపత్తేః విశేష్యస్య వక్తవ్యత్వాత్ః సంభావ్యత్వాత్
తత్కత్వసంభావ్యత్వే ప్రమేయత్వాదౌ నాస్తి, తత్ర హేతవః ప్రత్యక్షత్వానుపపత్తేః తత్తద్వృత్తిత్వేన తద్వృత్తి, తయాస్తు స్వరూపంగా
కంథమర్గ్ విశేషణాంశే యత్ర తథా చ కాలాన్తరే యథార్థాన్తరే యజ్జ్ఞానవ్యవచ్ఛేదాయ తత్తత్కాలమురుస్ప్నివేశనమహాగౌరవ
ం దోషణాం చోద్యమ్॥ న చ సమానప్రకారకత్వేన విరోధితావచ్ఛేదకత్వే తద్వృత్తిత్వప్రకారకప్రతియోగికమత్రాగ్రహేతత్వత్ తద్వృత్తిత్వావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకాభావజ్ఞానస్యావశ్యకః ప్రతిబన్ధకతాస్తు వక్ష్యమాణబాధబుద్ధిప్రతిబన్ధకతాయాః సమానవిషయకత్వేన ప్రతిబంధకతావచ్ఛేద
మానప్రకారకత్వేన ప్రతిబంధకతామతే చ ఘటత్వపటత్వాదిరూపప్రకారాన్తరాన్తర్భావేన ప్రతిబన్ధకతామాధిక్యమితి గౌరవమితి వాచ్యమ్.

౧౧౨.
బాధప్రస్థ

సమానవిషయకత్వేనవిరోధితామతేలుక్తక్రమేణాజ్ఞానవృత్తిభేదేనప్రతిబన్ధకతాభేదాదితిసారవాక్వా యతారూపవిశేషాభావకూటప్రహదశాయాంవాయథా
రూపాన్వర్తిమఃసమవాయేననాస్తిత్విభ్రమసమత్వాంయతారూపవాన్వవేకోఽసంశయాదేరనుపపత్తేరవితన్మతేద్రష్టవ్యా।ననుసమానప్రకారకత్వేనవిరోధిత్వే
పర్వతేవహ్నిమానసయ్యవహ్నినాస్తిత్వాదివిశేషబాధావతారదశాయాంఅల్లజ్ఞపరామర్శాద్ధ్వేష్టాదినాసామాన్యధర్మప్రకారేణాపర్వతాదౌవహ్నిమానయ్య
వహ్న్యధివిషయకప్రమానుమితిప్రసఙ్గః,సమానవిషయకత్వేనవిరోధిత్వేతద్వాసకేతరబాధాదిసత్వేపవిశేషబాధాదేశతత్తద్ధ్యానప్రసఙ్గఇత్యతఆహ॥సదితి.
విశేషబాధావతారానవతారయోస్సమానబుద్ధిసమానప్రకారకత్వేనవిరోధితామతేయథావిశేషబాధావతారదశాయాంతత్ప్రసంసత్వ,తథావిశేషబా
ధసేతరబాధాద్యసత్వేపవిశేషబాధానవతారదశాయాంతత్ప్రసంగోఽస్త్యేవ,అత్రాథః॥స్వమానసమానత్వకి।యథాసమానవిషయకత్వేనవిరోధితామతేబా
ధితేతరబాధాద్యసత్వేవిశేషబాధానవతారేతాదృశేతరబాధాదిరూపదోషవిరహాదేవసతాదృశభ్రమానుమితిరితిసమాధానంతథాసమానప్ర
కారకత్వేనవిరోధితామతేపితదేవసమానమిత్యర్థః,యద్యపిసమానయద్యపిసమానప్రకారకత్వేనవిరోధితామతేపితరబాధాదితోవిశేషరూపేణాప్యవ
హ్నేర్బాధితవిశేషణాసమస్తూపసన్నబాధాసఙ్కరత్వాద్యవచ్ఛిన్నవిశేష్యతయాతన్మతేలుక్తరీత్యానాతిప్రసఙ్గవారణసమ్భవః,తాదృశబాధాదిరూపదోషస్యసామా
న్యరూపేణాబాధితవృత్తివిషయకానుమితావమేశకయాతాదృశదోషవిరహాత్తాదృశభ్రమానుమితివిరహాత్ప్రయోజకత్వాత్।తథాపితన్మతేసామాన్యరూ
పేణాపక్షబాధితవిశేషానుమిత్యప్రసఙ్గాత్తదృశతాదృశ్యప్రతిబన్ధకత్వకల్పనేనతత్ప్రసఙ్గఃప్రత్యక్షప్రసఙ్గత్వసామాన్యరూపేణాబాధితవిశేషణాన్వయానుమితావర్ణాతాదృశసామగ్రీ

౧౫

రహిత్రయోజ్యవతి, యద్ధూమసాధ్యతావచ్ఛేదకప్రకారేణాప్రసిద్ధమప్రసిద్ధమపి సాధ్యం ధూమసోత్త్యాదికం సాధయేదితి మూలటీకాకోక్త సాధ్యతావచ్ఛేదకవత్త్వాది
ప్రకారకబాధితవిశేషణసిద్ధివిరోధితయా బాధస్య హేత్వాభాసత్వం మూలకారాభిప్రేతం తథాపి సమానవిషయకత్వేన విరోధితాయా విచారానపేక్షత్వాత్ తత్రాప్యుపేక్షణీ
హేత్వాదివిశేషవశాద్వ్యాపకతానవచ్ఛేదకప్రకారేణాపి సాధ్యస్యానుమితౌ మానాభావాదిత్యాశఙ్కాయామాహ తత్రేత్యత్రేదన్త్వేతి॥ లాఘవజ్ఞానాదిత్యాదినా పక్షవిశేష బాధక
రిగ్రహః ప్రకారీభవతి సాధ్యాంశే ఇత్యాదిః, అత్రాప్రసిద్ధోక్తశఙ్కామపనినీషుః మణికారః సమ్మతిమాదర్శయతి యుక్తం యత్రేత్యాదివ్యాపకతానవచ్ఛేదకప్రకారకత్వ
మనుమతం శఙ్కాతథా విధద్వ్యనాధ్రదయనాచార్యాః యదిత్యాదినా ఇత్యన్తేన। వ్యతిరేకిగ్రన్థే మణికారోపదర్శితబహుత్వత్వసాధకలఘువిశేషణానామసిద్ధిపరిహారప్రలకాను
మానత్వాత్ విశేషః జీవత్వప్రయోజకతాభావప్రధానం వ్యాపకతానవచ్ఛేదకమపి సాధ్యాంశే లాఘవజ్ఞానబలాదన్యతరత్వప్రయోజకత్వాంశే ప్రకారీభవతీత్యనుషఙ్గాది
నాఽన్వయః। నను తత్రాన్యతరత్వప్రయోజకత్వరూపవ్యాపకతావచ్ఛేదకప్రకారేణైవ లాఘవజ్ఞానబలాద్విశేషస్య జీవనప్రయోజకస్య సిద్ధిసంభవాదుపపత్తిప్రాప్త్యా। నచ్చై
వం లాఘవజ్ఞానస్యానుపయోగ ఇతి వాచ్యం అన్యథాసిద్ధరూపేణాబాధితవిశేషానుమాపకత్వసమ్భవాదితి వాచ్యం లిఙ్గవిశేషభానసమ్భవాత్తు లాఘవజ్ఞానోపయో-
గాత్, యదితి బాధితవిశేషణాభానే లాఘవజ్ఞానరూపదోషవిరహాదేవ అబాధితవిశేషధర్మిక లాఘవజ్ఞానదశాయాం తాదృశవిశేషాభానప్రసఙ్గాదబాధితవిష
యకలాఘవజ్ఞా- నజన్యప్రయోజకత్వానుపపత్తేరితి తదానీమనుపయోగ్యత్వాద్బాధితధర్మికలాఘవజ్ఞానమేవ తద్ధ్యాననియామకతయా బాధితజ్ఞానప్రతిబన్ధ

గదా.

కథయా చ కిముపయుజ్యత ఇత్యత ఆహ । అన్యథేతి । బహిస్సత్తానుమానాయోగాదితి । యత్ర జ్యోతిష్ట్వం తత్ర తథాత్వనియమస్తు మయ విశేష జన్యాదిరూప లిఙ్గాత్ బాధప్రాప్తిః
దేవదత్తస్య శతవర్షజీవిత్వం ప్రథమమవధారితం నం తదం భక్తం హ్యోయోర్యోగ్య గృహావచ్ఛిన్నత్వ శతవర్షజీవిత్వ గృహావచ్ఛిన్న యమోఽప్యవధారితః తతశ్చ కదా
చిద్యోగ్యానుపలబ్ధ్యా గృహే తదభావం నిశ్చిత్య అతిశయితశక్త్యా దేవదత్తస్య శతవర్షజీవిత్వేన తదుపపాదకం బహిస్సత్త్వమవగమ్యత ఇతి గృహావచ్ఛిన్న యమోనశ్యావతితా ద్రుశని
యమతిశేషమరణాగ్రాయవ్యాకతయా తాత్ప్రశజీవిత్వనిశ్చయం కని యమోనశ్యావతితా ద్రుశని యమత్ర హి ప్రమాణం వా వతా ద్రుశని యమత్ర హావ విశిదేవదత్తో
జీవితమృతో వేతి । తత్ర మరణాభావస్యోభయరూపి జీవితే లాఘవస్ర హి జీవిత్వోపపాదకబహిస్సత్త్వసిద్ధిరనుమానతో నవా ఽ హాదిబృథః । తథా హి సంశయక
రణాభావో విశేష్యే నిరాకరణాం స్నేహపద్ధ్య ఇతి భావః ॥ ననుతత్ర సామాన్యరూపేణ జీవిత్వసిద్ధ్యా విశేషసంశయనివృత్త్యా మానసిహేతుసిద్ధిరిత్యవమణుకారాభిప్రాయః.
స్తు పతితసమానవిషయకత్వం తత్ర యుక్తం విరోధిత్వాత్ప్రాయకతయాశ్వమ్మలవా । బాధస్యవా చనుమితేర్వ్యాపకతానవచ్ఛేదకప్రకారకత్వస్య మణికారానుమతత్వేన
భ్యత ఇత్యాశయేనదృష్టాన్తాన్తరానుసరణం ఏవమితిష్విత్యర్థః తత్త్వమపీత్యగ్రేతా నుమానే ఇత్యాదిః ప్రకారభేదేశ్యను షఙ్గాదినాన్వయః తత్ర శబ్దప్రకారకత్వేచేత్యర్థే
తత్రానిశ్చయో నిశ్చయసంశయయోరితి పూర్వపక్షే ఇత్యలాఘవ స్యాప్రమాణాసహకారితయా సిద్ధాన్తం ప్రణాయకోత్రమణికృతోనుమతాం యుక్త్యమాహ । అన్యథేతి । ఛిత్రితక
రైకత్వం చానక్షతికత్వే నాప్యభిదాప్రతియోగిత్వమ్. అన్యతరదసిద్ధేః । ఛిత్రికత్వరిత లాఘవజ్ఞానం వినా తదసిద్ధేః । అనుపస్థితేత్ర లాఘవజ్ఞానసమ్భవాత్ । న చ ధర్మ్యను
కాదికత్వరిత అఙ్కురాదికర్తృత్వేదవపక్షతికత్వరేకత్వం । అఙ్కురాదికర్తృత్వేదశ్చ అఙ్కురాదికత్వరిసిద్ధేరత్ర వపత్రసిద్ధ్యతి ఇత్యుపస్థితేత్రేవ లాఘవజ్ఞానసమ్భవేనత
దేహాపత్రత్వనాశకాదిపక్షకగకత్వే కత్వానుమానాత్ సిద్ధ్యనాశకత్వాదావఙ్కురాదికర్తృత్వేదరూపం తక్షత్రే కత్వం సిద్ధ్యతీతి వాచ్యం క్వాయత్నాదిలిఙ్గేనాఙ్కురాదౌ ౨౬

విశిష్టసత్త్వేనకత్వస్యప్రథమతః ఖణ్డావచ్ఛిన్నత్వేకమహానసాదావప్యయకత్వేనకత్వసంశయగన్ధవేనకత్వేనిష్టతాప్రతియోగిత్వప్రతిద్యాసమ్భవాత్తన్నాత్మకత్వ
శయోఽప్రసిద్ధ భాసమానాధికరణాదితత్త్వశూన్యత్వంతతోఽద్యశంబద్ధితమాత్రేతరప్రవృద్ధయిప్రతిపత్త్యంతత్వాన్యత్వంచగుణాదావితి। నను లాఘవజ్ఞానాత్ సామాన్య
లైవరూపేణాలఘుథరవిషయిణ్యనుమితిరస్తు నతువ్యాపకతానవచ్ఛేదకధర్మేణాలఘుథరవిపరీతసంశయంచలాఘవధీశ్చనివర్తయత్యుప్పత్త్యాశక్యాయ
త్వస్త్రరూపా। అనుమిత్స్యోతిరాప్తాప్యైణోతిలాఘవథవిషయతావచ్ఛేదకమహానసీయవహ్నిత్వావిరూపేణైత్వథర్త్తథావిధానువృవసాయవిరహాత్ మహా
నసీయవహ్నిమనుమినోమిత్యనువ్యవసాయాసమ్భవాత్ నతద్వ్యదితివహ్నిమనుమినోమిత్యాదిప్రతీతేర్వహ్నివిషయకత్వాదిమాత్రసాధకతయావిశేషతో
మహానసీయవహ్న్యాదివిషయకత్వసాధకత్వప్రతీతివిరహాదితిభావః। భవతులాఘవజ్ఞానాదిత్యాద్యాపకతానవచ్ఛేదకప్రకారేణానాథానుమితిస్తత్రాపి
యాతమిత్యాత్మీయామాహ। ఇత్థంచేతి। మహానసీయవహ్నౌ లాఘవమిత్యాదిలాఘవజ్ఞానసహకారాదవహ్నిత్వావ్యాప్యవాన్ పర్వతఇత్యాదిపరామర్శాన్మహా
నసీయవహ్న్యాదిబాధాగ్రహదశాయామపివహ్నిత్వమహానసీయవహ్నిమానిత్యనుమితిః స్యాదిత్యనిష్టాప్రతిబన్ధకాభావేదితిభావః.
పృథక్స్థాపనం ఇత్యర్థః। తజ్జ్ఞానేనలిజ్గపరామర్శాదితఃతంభ్రాన్త్యానుమితిరితిదోషవిరహాదితిభావః। నజాయేతవాకథం యథార్థేతిరనుమితిరిత్యనుషజ్య
తేసునారూపతత్త్వారణ్యత్త్వాదితిభావః। ఉభయత్రైకముక్తరూపా। బాధానవతారయిత్వాలిజ్గపరామర్శత్వావచ్ఛిన్నబాధానవతారకసహకారిత్వాత్త్వ
బాధితార్థవిషయకలాఘవజ్ఞానరూపాద్దోషాత్ తైరోభవభ్రాన్త్యానుమితిః। బాధాగ్రహరూపోత్రైజకాభావవిశిష్టకాతృతదోషరూపప్రతిబన్ధక
సత్త్వాత్తథానుమిత్యనుపపత్త్యాదతోపపదత్వతథ్యార్థః। యద్యప్యుక్తరూపపరామర్శవిరహేవిగ్రహాభావవత్త్వేశేష్పతవ్యాప్యత్వజ్ఞానరూపాదలింగప
రామర్శస్తత్రాప్యేవ। తథాపితస్యాతేపర్వతాదౌమహానసీయవహ్న్యాదిభానమితిలాఘవజ్ఞానస్యదోషతాయామితర్తత్తత్తత్రతథాత్వమప్రమాణమితినాత

గదా. లాఘవజ్ఞానం వినాపి మహానసీయవహ్నివ్యాప్యవాన్ పర్వత ఇత్యాకారక పరామర్శాత్ప్రమానుమిత్యుత్పత్త్యాపత్త్యా పరామర్శస్యాపి దోషత్వమావశ్యక బాధకత్వాః
మితి వాచ్యం। తథా చ తాదృశపరామర్శస్య తత్త్వం ఖాదావిశేషణవిశిష్టమహానసీయవహ్న్యనుమితౌ తద్విశిష్టమహానసీయవహ్నివ్యాప్తి
ప్రకారకవ్యాప్యవిశేష్యకత్వం మహానసీయవహ్నివ్యాప్యవిశిష్టపక్షధర్మవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానత్వేన హేతుత్వాత్ కల్పనాత్
పరామర్శలాఘవజ్ఞానయోర్జన్యతావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యలాఘవజ్ఞానజన్యానుమితౌ మహానసీయవహ్నివ్యాప్యవత్తా
పరామర్శస్యజన్యానుమితౌ లాఘవజ్ఞానస్యనవ్యభిచారః। కించ లాఘవజ్ఞానే మహానసీయత్వాదేర్విధేయతావచ్ఛేదకతారూపవల
క్షణవిషయతా స్వీక్రియతే తత్ప్రకారతామాత్రం ... వహ్నిమాని ... యాం తాదృశానుమితిత్వం జాయత ఏవ మహానసీయ
వహ్నివ్యాప్యవత్తాజ్ఞానజన్యానుమితౌ మహానసీయత్వస్య వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతావచ్ఛేదకమితి వాయ్వాదిప్రత్యక్షే పరత్వ
రంవ్యభిచారణీయ తత్ర లాఘవజ్ఞానాదధికవిషయకానుమితేః సాధ్యతావచ్ఛేదకవచ్ఛిన్నప్రకారకత్వప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వే వనమర
తావచ్ఛేదకప్రతియోగితాకానుమితియత్తాయాం లాఘవజ్ఞానాజన్యత్వవిశేషితానుమితిత్వస్య అనుమానానుపపత్తేః॥ ఏవం చ తా

వృత్తిత్వజ్ఞానఘటితలాఘవజ్ఞానసహకృతసామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానఘటితసామగ్ర్యాః భిన్నవిషయప్రత్యక్షాదౌ ప్రతిబ
న్ధకతాభిత్తింప్రామాణికత్వాన్నదోషాయేతి సంక్షేపః, లాఘవజ్ఞానప్రతిబన్ధకతాయాం బాధవిశేషస్యోత్తేజకత్వానుపగమే లఘుధర్మే బాధగ్ర
హదశాయాం లాఘవజ్ఞానసత్త్వేఽనుమితిరేవ న స్యాదితి ప్రమాయాః ప్రమాయాశ్చ ప్రతిబన్ధకతావిరహాద్బాధగ్రహప్రాగభావవైశిష్ట్యం ప్రతిబన్ధకే
నివేశితం బాధగ్రహోత్తరవిరోధగ్రహసామగ్ర్యోపలక్షణం। తేషాం చ మహానసీయవహ్న్యాదిమత్త్వగ్రహే విరోధిత్వేనైకాభావః। ప్రాతిస్వికరూ
పేణాభావకూటం వా నివేశ్యతామిత్యప్యదిక్। ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకజ్ఞానయథార్థవహ్న్యనుమితిత్వం యథార్థత్వస్య తత్ప్రకారక
త్వస్య తత్తద్ఘటితత్వే భేదేన సక్షిప్తత్వాత్ నాభావవహ్న్యనుమితిత్వం, వహ్నిత్వాదిలాఘవజ్ఞానసత్త్వే పరస్పరప్రతిబన్ధకతానుమిత్యుత్పాదప్రసఙ్గాత్
ఇతి లాఘవజ్ఞానేఽపరలాఘవజ్ఞానానాముత్తేజకత్వగౌరవాత్। కిన్తు శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాకానుమితిత్వమేవ। అతో మహానసీయవహ్న్యా
దిజ్ఞానస్థితిరితి దిక్। వహ్నివ్యాప్యధూమవానిత్యాదిపరామర్శే మహానసీయవహ్నౌ లాఘవమితి లాఘవజ్ఞానదశాయాం మహానసీయ
వహ్నిభిన్నవహ్న్యభావవానిత్యాదికరబాధగ్రహదశాయాం చ పర్వతే బాధితమహానసీయవహ్న్యనుమితిబాధాభావకారదశాయాం

గదా. జాయతే న తు తదవచ్ఛేదకత్వాంశవిశేషబాధో ౽ప్రసక్తేస్తయా హేత్వాభాసః సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకానుమితౌ విశేషప్రకారకస్యాపి బాధస్య
ష్టాదిమత్త్వాల్పత్వాత్ (అత్రోపాధ్యాయాః) లాఘవజ్ఞానాదిశక్తేః వ్యాపకతావచ్ఛేదకతయా స్వమాత్రే నైవ రూపేణానుమితిరితి మహానసీయ
వహ్నిత్వాదినా న మహానసీయవహ్న్యనుమితిర్జాయతే ౽పి తు శుద్ధవహ్నిత్వాదినైవ తత్ర చ మహానసీయవహ్న్యభావధీర్న విరోధినీ
వహ్నిత్వాద్యవచ్ఛిన్నాభావనిశ్చయదశాయామపి ప్రత్యక్షసంశయాదేరనుభవసిద్ధతయా ప్రత్యక్షావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావనిశ్చయస్యైవ విశిష్ట
ధీవిరోధిత్వాదతో న విశేషస్య బాధస్య దోషతాసమ్భవః। న చ బాధబుద్ధిప్రతిబన్ధకతాయాః సమానప్రకారకత్వస్య తన్త్రత్వే లాఘవజ్ఞానాది
జన్యమహానసీయవహ్న్యనుమితేః (విశుద్ధవహ్నిత్వాదినైవ శమవగాహతే) తదుత్తరం మహానసీయవహ్నిమాన్ పర్వత ఇత్యాకారకసంశ
యస్యాపి తల్లాఘవాభ్యాసకమపి లాఘవజ్ఞానమనుపయుక్తం స్యాదితి సమానవిషయకత్వేనైవ బాధబుద్ధేర్విరోధిత్వం (అనుమితౌ విశేషరూ
పేణ లాఘవజ్ఞానవిషయకత్వం వా అవశ్యకమిత్యభ్యుపగన్తవ్యవిశేషబాధో హేత్వాభాసో న భవతీతి వాచ్యం లాఘవజ్ఞానస్యైవ తదాశ్రయవి
రోధిత్వాత్ లాఘవజ్ఞానజన్యానుమితినాశానన్తరమపి లాఘవజ్ఞాననాశానన్తరమపి విశేషాంశే సంశయోపగమే క్షతివిరహాత్ (అత్రనవ్యాః—

లాఘవజ్ఞాననాశే లాఘవజ్ఞానజన్యానుమితిత్వస్యైవ యద్యుక్తత్వసంశయః స్థితిప్రయతితదా లాఘవజ్ఞానస్య లఘుత్వసాధకత్వమేవోక్తత్వేన
తజ్జన్యానుమితౌ లఘుత్వవిషయతాయాః పృథక్త్వాత్ నచతత్పుఫలాన్తరానపేక్షైవ లఘుత్వవిషయకత్వేన అనుమితేరనువ్యవసాయాదను
భవబలాదాయాతమనుమితేర్లఘుత్వవిషయకత్వం దురపహ్నవమేవేతి వాచ్యం యతోవహ్నిమానిత్యనుమితేరనువ్యవసాయస్య
వహ్నిమనుమినోమీత్యాకారకత్వేన తుమహానసీయవహ్నిమనుమినోమీత్యాకారకతేతిత్వస్య తదవగాహితాయా ఏవావశ్యకత్వాత్ ఏవంచ
మహానసీయవహ్నౌ లాఘవజ్ఞానసత్త్వేతదశక్తేతదశాయాం ఉభయవహ్నిలిఙ్గపరామర్శాత్ప్రమానుమితిస్సాధ్యతే లాఘవజ్ఞానస్య ప్రమానుమితిప్రతిబ
న్ధకత్వముభయమతావాపశ్యకం తత్ర చోపాధ్యాయమతే పర్వతీయవహ్నౌ మహానసీయవహ్నౌ చ లాఘవమిత్యాకారస్య లాఘవ
జ్ఞానదశాయాం పర్వతేపర్వతీయవహ్న్యనుమితిర్మహానసీయబాధితార్థవిషయకలాఘవజ్ఞానప్రతిబన్ధకతాయాం తుబాధితా
ర్థవిషయకలాఘవజ్ఞానస్యైవత్వేజనకతావాచ్యత్వేతథాచ పర్వతేతత్కారాదివిశిష్టపర్వతీయచక్షుర్త్తీయవహ్న్యాదివిషయకానుమితౌ
నప్రతిబధ్యత్వం పర్వతీయచక్షుర్తీయవహ్న్యాదిధర్మికలాఘవజ్ఞానవిరహవిశిష్టమహానసీయవహ్న్యాదిధర్మికలాఘవజ్ఞానస్యైవప్ర

౧దా. తిబన్ధకత్వము పేయమిత్యేకైకవిధలాఘవజ్ఞానప్రతిబన్ధకతాత్రయస్య వక్తవ్యవిధేయభేదేనానన్త్యం। నన్వేవమపి చ పక్షతావచ్ఛేదకయోః ప్రతివిధేయతావచ్ఛే బాధప్రత్య

దకతాదౌ సమనియతత్వం లాఘవజ్ఞానస్య ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకం పర్వతీయవహ్నౌ లాఘవమిత్యాదిలాఘవజ్ఞానానాం పర్వతత్వావచ్ఛిన్నపర్వతీయవహ్నిత్వేనై వానుమి

మిత్యాదౌ తత్ర చ శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాకత్వయా లాఘవజ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకత్వమన్యథా గౌరవేణ నిరాకృతం తన్న పక్షభేదేన ప్రతిబన్ధకతాభే

దః వహ్నిత్వాదౌ విధేయతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తినివేశస్య ఉపాధ్యాయమతే ఆవశ్యకత్వాత్। అన్యథా పర్వతీయవహ్న్యవగాహిత్వావచ్ఛిన్నయం పర్వతత్వ

తిపరామర్శోత్తర పాషాణీయవహ్నిలాఘవజ్ఞానదశాయాం పర్వతత్వావచ్ఛిన్నపర్వతీయవహ్నిత్వాదినాపి పర్వతీయవహ్న్యనుమితేరనాపత్తేః అథ పర్వ

తత్వే పాషాణీయవహ్న్యాదిబాధనిశ్చయదశాయాం తద్ధర్మికలాఘవజ్ఞానసత్త్వేఽపి తత్ర పర్వతీయవహ్నిత్వేనానుమితిర్న స్యాదతః, ఇతి తా

దృశబాధనిశ్చయస్య లాఘవజ్ఞానప్రతిబన్ధకతాయాముత్తేజకత్వమావశ్యకం తథా చ పర్వతత్వే పాషాణీయవహ్నిబాధప్రత్యక్షలాఘవ

జ్ఞానసత్త్వేఽపి ఉత్తరకాలే తత్ర వహ్న్యనుమిత్యనుదయాత్తద్ధర్మికతదబాధితవహ్న్యనుమితౌ తద్ధర్మికపాషాణీయవహ్న్యనుమితిప్ర

తిబన్ధకబాధప్రత్యక్షేత్తేజకత్వస్య పక్షభేదేన లఘుత్వాల్లాఘవజ్ఞానస్య విశిష్య ప్రతిబన్ధకతాకల్పనం నవ్యాస్తాఽవశ్యకం మతిభేదేన్యత్ర మేవ

వమపి పర్వతాదివిశేష్యకశుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాకానుమితిత్వం బాధితవహ్నిధర్మికలాఘవజ్ఞానప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకం న స్యాదితి చేత్ప

ర్వతాదిలఘూపాధ్యాయమతే ఇతి। పర్వతాదిధర్మికశుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నపర్వతీయవహ్న్యనుమితిత్వం అన్యథా పర్వతత్వే పాషాణీయవహ్నిబుద్ధ్య

నుమితేరపి తద్ధర్మికలాఘవజ్ఞానాదనుపపత్తేః ఇతి ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకలాఘవాన్నవ్యమతమేవ సాధీయః సతి చ పాషాణీయవహ్న్యాదిధర్మికలాఘవ

జ్ఞానప్రతిబన్ధకతాయాం తదభావజ్ఞానప్రతిబన్ధకబాధకదశాయాం ప్రత్యక్షే జ్ఞానతదభావావచ్ఛేదకధర్మాదర్శనే నానామతేషాం నవ్యమతేఽప్యుత్తేజక

తయా స్వీకారేణ ఉపాధ్యాయమతే చ పర్వతీయవహ్న్యాదిధర్మికలాఘవజ్ఞానమాత్రస్య తత్రోత్తేజకత్వం కార్యశబాధాదిగ్రహదశాయామపి పర్వతాదౌ.

మహానసీయవహ్న్యాదేరేవ హ్రదాదినా భానసంభవేన పక్షీయవహ్న్యాదిసత్త్వగ్రహానుపగమేన తాదృశబాధాదిబుద్ధేరనుత్పత్త్యాపత్తేః లాఘవమితి
వాచ్యం। బాధాదిబుద్ధీనాం మహానసీయవహ్న్యాదిమత్త్వగ్రహవిరోధిత్వే నానుగమయోగ్యత్వే చ తత్తద్వ్యక్తీనాం। సర్వమతేపి తేషాం పృథక్ సత్త్వే చ తత్తద్బాధకా
బాధాద్యాపత్తేః పక్షీయవహ్న్యాదివిశిష్టబోధ్యానాదియత్ర తత్ర చ తత్ర పక్షీయాన్యవహ్న్యాభావవాన్ ఇతి బాధబుద్ధేరపి తత్ర
తాయాం పక్షీయవహ్న్యాదిభానవిరహే యత్ర చ తథా వాచ్యతయా గౌరవాచ్చ ఇతరబాధసహకారసామాన్యమాదృష్టాన్యవిరోధ
తానవచ్ఛేదకప్రకారకానుమితివిరోధితయా ఉక్తత్వాత్ తద్వ్యవచ్ఛేదకప్రకారకానుమితివిరోధితయా విబాధత్వే సమ్యగ్ జ్ఞానం వ్యవచ్ఛేదనీయ-
తి॥ తథైవ॥ సామాన్యతోదృష్టం సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నవ్యాప్యవత్తాజ్ఞానాత్॥ తదితరత్ర తద్విశేషవిశేషబాధస్యాపి తాదృశ॥ యద్విశేషరూపావచ్ఛిన్నం
సామాన్యం ప్రసిద్ధం తదితరరూపభిన్నసకలరూపావచ్ఛిన్నస్య బాధసహకారితాదితి తథా చ విశేషమాత్రప్రసిద్ధకారకత్వే యద్విశేషరూపావచ్ఛిన్నస్య బాధో
సత్యపి తద్రూపావచ్ఛిన్నప్రకారకత్వే తద్విశేషస్య తథాపి తత్త్వప్రసక్తేర్న తత్త్వబాధప్రసక్తిరపి గుణా [illegible] ద్వాదిసాధనాదిప్రవృత్తిర్న బాధప్రసక్తిర్విశేష
హేమసాధ్యత్వానుమితేః సాహచర్యాదిసిద్ధిప్రసక్తేర్వశేషః। సామాన్యాభావసిద్ధేర్యాం బాధాభావసమాత్రబాధప్రసక్తిదోషః సామాన్యాభావసాధ్య
విశేషస్య బాధప్రసక్తిరనుమానే పి బాధసిద్ధ్యనుపపత్తేః యద్యపి బాధప్రసక్తిర్విశేషేణ సమభిగతానవచ్ఛిన్నప్రకారకానుమిత్యనుపపత్తేః ప్రసిద్ధేః।
రాధికాభావయ విశేషణానాం ప్రసిద్ధత్వవిశేషణామపి సామాన్యం। ఇత్యేవం పర్యాయప్రసక్తౌ సామాన్యబలాదాసన్నవృత్తిత్వం ప్రసిద్ధిరితి తద్బాధాప్రసక్తౌ పమనోవృత్తిత్వానుమి
తౌ వాసనావృత్తిత్వప్రసిద్ధేః ప్రతిబన్ధకత్వాభావాయైవ సత్త్వప్రసక్తాత్ ప్రతిరోధః తథాపి తద్బాధప్రసక్తౌ పమనోవృత్తిత్వానుమత్యనుపపత్తేః సామాన్యతః ప్రసిద్ధిర్విశేషబాధ
ప్రసక్తౌ విశేషబాధప్రసక్తేః ప్రతిబన్ధకత్వాన్నాయం దోషః ఇతి వాచ్యం। తథాపి తద్బాధప్రసక్తౌ తదా యోని యుక్తత్వాత్ ఉక్తే జనకతయైవ

తదుపయోగిత్వాపత్తేః । యత్ర విశేష్యాంశే ప్రకారమాత్రస్యైవ ప్రత్యక్షత్వం తత్రాపి విశిష్టప్రకారకానుమితావాప్రతిబంధకతాయ విశేష్యాంశే ప్రత్యక్షత్వేపి ఫలోపధాయక
లింగాభాసత్వాత్ । తత్ర తద్ధర్మావచ్ఛిన్నసామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నవిషయకానుమితౌ తద్ధర్మాంతరతద్ధర్మావచ్ఛిన్నసామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నాభావప్రత్యక్షమపి హేతుః
న తు విశేషధర్మాంతరవిశేషితసామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నాభావప్రత్యక్షం తద్ధర్మవిశిష్టత్వేన తద్వత్త్వాభావత్వప్రత్యక్షం లింగాభావయోరవిర
రోధాత్ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాత్ । అభావప్రత్యక్షే ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసామాన్యధర్మవిశేషధర్మప్రకారేణ జ్ఞానస్య ప్రతియోగినియతత్వమపి
పరిశిష్టత్వం తస్య యావత్త్వం విశేషణాత్త్వం తావత్త్వమేవానుమితౌ తద్ధర్మస్య సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నవిశేషణాత్వం మహానసీయవహ్నిత్వవత్త్వాభా
వావానిత్యత్ర బాధగ్రహే మహానసీయత్వవిశిష్టత్వమహానసీయవహ్నిత్వప్రతియోగినిగాఢాదేవ విశేషణానిరిక్తాత్మహానసీయత్వవి
శిష్టత్వవహ్న్యావచ్ఛిన్నత్వమహానసీయవహ్నిమానిత్యనుమితౌ భానం । విశిష్యభావాన్యవిశిష్టాభావప్రత్యక్షాదిబాధగ్రహే విశిష్యభావాన్యత్వాది
ప్రకారకవిశేషణాధికరణవిశిష్టత్వాభావాదౌ విశేషణాంశే మితిపదార్థవిశిష్టత్వభిన్నాభాధ్యనుమితావపి తావత్ప్రకారభావాదౌ విశిష్యభావత్వాదిధర్మస్య
విశేషణాంశయాభానాద్విశిష్టవ్యభిచారాదిభిన్నః । ఏవం చ నాయం రాత్రిభిన్నభోజీ ఇత్యత్ర సమనోపి భిన్నత్రవ్యాప్తిశాంకరబుద్ధిసామాన్యాభావావ ౬౦
గాహిబాధగ్రహదశాయామేవ పీనత్వస్య దినా రాత్రిభోజిత్వస్య నోపపత్త్యా విశిష్టప్రకారకానుమితిః దివా న భుంక్తే ఇత్యస్యామ్.

భుక్తే న ప్రతిపిపత్తిః నిజజ్ఞానవృత్తిరిక్తాదివిశేషాభావకూటగ్రహశ్చ సామాన్యాభావగ్రాహకతయైవ లుప్యయుజ్యతే కాశియ దృష్టైకవిశేషాభావ
గ్రహస్థలే తద్విశిష్టసామాన్యసాధకహేతుతవ విశేషాన్తరప్రకారకబుద్ధిప్రతిబంధకతయా [illegible] యత్ర తద్విశిష్టసామాన్యసాధకహేతౌ విశేషాన్తరవ్యా
ప్తిగ్రహప్రామాణ్యక [illegible] సామగ్ర్యం [illegible] విఫలానురోధాత్తద్వ్యాప్తిగ్రహకల్పనమేవోచితమితి వాచ్యమ్.
యత్ర పూర్వం విశిష్టహేత్వాద్యనుపస్థితిః [illegible] వ్యాప్తిప్రత్యక్షం బాధితత్వం [illegible] విశేషణావిశేష్యయోరుపస్థితౌ మానసవిశిష్టోపస్థితస
వాత్కాలవిలమ్బేన వ్యాప్తిత్వాద్దిగ్రహేణానుమితిశ్శక్యకల్పయితుం యత్ర చ వ్యాప్తివైద్ధ్రహః ప్రమాణాన్తరసిద్ధః తత్ర ఫలముపలభ్యనుమితివా
క్యం యత్ర ధూమత్వాదినా మనుపస్థితేన తద్ధూమశబ్దాదినా పక్షవ్యాప్యమహానసీయవ్యాప్యవహ్న్యభావోభయ [illegible] మహానసీయవహ్న్యభావవ్యాప్తి
పక్షధర్మతాగ్రహస్తత్ర సర్వమతసిద్ధమహానసీయవహ్న్యభావానుమిత్యర్థం తాదృశవ్యాప్తిజ్ఞానస్య తాదృశానుమితిసామగ్రీత్వమకల్పయితుం [illegible]
నసీయవ్యాప్యవహ్న్యభావే [illegible] వ్యాప్యవత్తాజ్ఞానస్య తాదృశానుమితిసామగ్రీత్వకల్పనాదేవోపపత్తేః ఫలావలమ్బేనాన్యథా
దితి యథా విశేషాన్తరబాధగ్రహకాలే [illegible] సామాన్యజ్ఞానసామగ్రీవ్యాపకతానవచ్ఛేదకవిశేషధర్మప్రకారకేణ వ్యాపకానుమితిం చ [illegible]
సామాన్యజ్ఞానజనకత్వం విశేషాన్తరబాధసామగ్ర్యా విశేషధర్మప్రకారకేణ వ్యాపకమప్యనుమాపయతి [illegible] విశేషధర్మప్రకారక
సంశయానుత్పాదస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ తథావిధసామగ్ర్యాస్తాదృశానుమితిజనకత్వోపగమే [illegible] మహానసీయవ్యాప్యవహ్న్యభావవ్యాప్యోభయా

దిత్యజ్ఞకమహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకపరామర్శస్య మహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయకానుమితౌ హేతుత్వాన్నరాకృత్యేనలంఘవాచ్ఛేదకతమవల
మ్బ్య మహానసీయత్వప్రకారకపక్షవృత్తి, విశేష్యకవహ్నిత్వప్రకారకజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నే వహ్నిత్వాభావవతి వహ్నిత్వభ్రమప్రకారకత్వం తథా చానుమానాద్వహ్నిత్వవతి వహ్నిత్వప్రకారకత్వరూ
పప్రామాణ్యగ్రహ ప్రతిబన్ధకత్వవిధేయం ప్రభాకారకతరితి త్వాభావత్వేన తదభావానివేశనే పర్యాప్తిసత్త్వప్రతియోగిత్వేయ అధికరణత్వాది విశేషణానేనధ్వం
సప్రాగభావవారణాయ తస్య సాధ్యత్వాభావవద్వృత్తిత్వమిత్యమూలమసజ్ఞకమిత్యభిసన్ధాయాహ, కిన్తు సాధ్యత్వాదికమాపాదకత్వప్రతియోగ్యసా
మానాధికరణ్యే విశేషణేనైవసాధ్యతావచ్ఛేదకసమ్బన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వవిశేషణేనైనాపిధ్వంసప్రాగభావాదివ్యావృత్తిస్సమ్భవతిధ్వంసప్రాగ
భావయోరత్యన్తాభావవిరోధితయా సమవాయేన తత్సమ్బన్ధావచ్ఛిన్నవిశేషావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వమానాభావాదితి తత్ర యత్ సంస్థాప్యాభా
వేప్రతియోగ్యసామానాధికరణ్యమపశమ్య విశేషాధ్వవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వవివిశేషణం తత్ర ధ్వంసప్రాగభావావచ్ఛిన్నస్యాత్ర యస్యాగా
మయుక్తస్యాత్యన్తాభావావచ్ఛిన్నత్వాదత్యన్తాభావం పరిత్యజ్య ధ్వంసప్రాగభావోపాదానమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యాహ తత్ప్రాగభావేత్యాదికమితి, తన్నిష్ఠతేనతి
తయోః ప్రతియోగ్యధికరణావృత్తితాయాః సత్త్వేన తద్వృత్త్యాదితి భావః ఉక్తత్వాదికాలికత్వాదిగన్ధాదిరత్యన్తాభావానామేతదన్యత్వాదినాసాధ్యతాయాం ప్రా
గభావాదికమాదాయ బాధకమథనేప్రరూపతగన్ధత్వాదిసామాన్యధర్మేషు రక్తారేణసాధ్యతాయాం న బాధకమితిప్రాగభావాదిమత్యన్తాభా ౬౨

వహ్నికారతావచ్ఛేదకత్వాద్ఘటావచ్ఛేదకత్వావచ్ఛిన్నధ్వంసప్రాగభావసమయే తదభావాత్ప్రాగభావకాలాదేవ తస్య ధారావాహికజ్ఞానాత్ప్రాగభావజ్ఞానస్యైవ తత్రాభావ
ప్రత్యక్షత్వప్రత్యక్షజ్ఞానవిరోధిత్వయోర్ధ్వంసప్రాగభావయోర్విరోధిత్వానభ్యుపగమేనోక్తస్థలే బాధానవకాశాదుపపత్త్యభ్యుపగమః। నహి సాధ్యప్రతియోగికాభావ
మాత్రజ్ఞానమేవ సాక్షాత్సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసాధ్యవిరోధిత్వం తత్రాధ్యవృత్త్యభావజ్ఞానస్య బసాధ్యసామాన్యధీప్రతిబన్ధకత్వాపత్తేః। కింతు సాధ్యతావచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్నాభావజ్ఞానమేవ నహి ధ్వంసప్రాగభావయోః సామాన్యధర్మావచ్ఛిన్నత్వేన సాధ్యత్వస్థలే తథాత్వం సామాన్యధర్మస్య ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వాదితి మూలే అవ
చ్ఛేద్యైకత్వసాధనమితి విశిష్టఘటత్వవిశిష్టఘటత్వాదిసాధ్యసాధనే విశిష్టస్య బాధితత్వేన సాధనం ప్రమారూపైవానుమితిరితియావదేకత్వాజ్ఞానతత్ర బాధాదోషత్వ
మిత్యభావః అవచ్ఛేదకత్వం ధ్వంసప్రాగభావా విరూపవిశిష్టఘటత్వవిశేషణాదిత్యేకత్వవిశిష్టః ప్రతియోగితాదోషోదేవ భవితః తథాచ తత్త్వాదనుమానే న బాధస్య సర్వత్ర సామ్యాభావః
సను విశేషణావిశేష్యపక్షత్వేన సక్షేత్ర బాధానభ్యుపగమే విశిష్టపక్షే తత్ప్రసత్త్వరూపహేతుఫలభావవిశిష్టం జేతి। నాన్యదితి। విశేషణావిశేష్యాభ్యామితి శేషః। తన్మాదేతన్య
ప్రాగభావాద్యుపలక్షితఘటాదివృత్తిత్వస్య తదైకసత్త్వాదిలక్షణఘటాదివృత్తిత్వం న హి తత్ప్రతియోగి తదా సమయోవచ్ఛిన్నత్వాద్వృత్తిరూపం తద్విశిష్టవృత్తిత్వం నివ(హిత తథాహి
ప్రతియోగినోర్ధ్వంసప్రాగభావవద్వృత్తిత్వయోరేకసమయావచ్ఛిన్నత్వమానాధికరణ్యమభిన్నాదితి తద్విరోధాభావత్వే తయోర్విశేషేణ ధ్వంసప్రాగభావయోః ప్రతియోగి
నక్షత్రైకాధికరణవృత్తిత్వైకసమయోనావచ్ఛేదకత్వమితి సమయావచ్ఛేదేన్యైకత్ర తవకేమానత్వ రూపవిరోధస్య ప్రత్యక్షతావచ్ఛేదకధ్వంసాదిసమవాయావచ్ఛి

స్తత్తద్వ్యక్తిత్వరూపం తద్విశిష్టవృత్తిత్వం ప్రకారయోగిత్వావగాహమానానుమితిలక్షణవిషయత్వే తత్రాప్రకారానుమితివిరోధితావచ్ఛేదకప్రకారయోగినోబాధ
ధీసంశయాః తత్రోభయవత్త్వప్రతియోగిపక్షవిశిష్టవృత్తిత్వేనావగాహిత్వాదిసమానధర్మితావచ్ఛేదకానిత్యత్వాదిసాధ్యకయోః సావచ్ఛేదకైకవ్యాధ్యత్వ
రమాపాదిత్వభేదేన సావచ్ఛేదకత్వేనవృత్తిత్వాదిప్రత్యవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదేనవృత్తిత్వపక్షః, తద్ధర్మానధ్యవసాయావచ్ఛేదకత్వాదివ్యాప్యత్వస్య
మాత్రానవచ్ఛేదకశిఖరాద్యవచ్ఛేదేన పర్వతే ధూమాభావోదిహేతునావచ్ఛేదకత్వాదినాధ్వనిప్రత్యక్షః। తత్ర పక్షతావచ్ఛేదకశిఖరాద్యవచ్ఛిన్నే ధూమాది
సత్త్వనిశ్చయదవచ్ఛేదేనవహ్న్యాద్యనుమితిజనకజ్ఞానవిషయత్వసత్త్వేపిసత్త్వనిశ్చయబాధస్యానవకాశః పక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యమా
త్రేణాహేతుమత్తాజ్ఞానస్యావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదేనానుమితిజనకత్వేభాగాసిద్ధిరదోషత్వప్రసఙ్గాదితిశఙ్కతే। అథేత్యాదినా। ఘటత్వాదేరితిపక్షమ్యప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకత్వేనరూపాదివిశిష్టప్రసఙ్గాదితి ప్రతియోగిత్వాదినా మానాధికరణ్యమాత్రేణాపటాదౌ ఘటత్వాద్యభావరూపబాధస్యసిద్ధత్వేపి తత్సామానాధి
కరణ్యమాత్రేణా తద్ధర్మత్వప్రకారకత్వాదివిరోధితావచ్ఛేదకత్వాభావః భాగాసిద్ధిదోషత్వానుపపత్తేరితి పక్షతావచ్ఛేదకవ్యాప్యవిశిష్టాదృశ్యత్వసాధ్యస్యాసిద్ధేః వ్యక్తిత్వరూపతావచ్ఛే
దకత్వావగాహిన్యామనుమితౌ తత్ర హేతౌ తాదృశావచ్ఛేదకత్వావగాహిపరామర్శస్యైవ హేతుత్వమాగత్య పక్షతావచ్ఛేదకదేశకాలయోః రూపసత్త్వరూప
సాధ్యయావచ్ఛేదకత్వావగాహిన్యామనుమితౌ తాదృశావచ్ఛేదకత్వావగాహిపరామర్శస్యైవ హేతుతావచ్ఛేదకేన బాధబుద్ధ్యాదిప్రతిబన్ధకతా స్వీకారః ౨౨

తసామానాధికరణ్యమాత్రవిషయకానుమితిసామగ్రీతస్యాఽప్యనుమితిప్రతికార్యత్వవిరహాత్ అవచ్ఛేదకత్వప్రవేశాత్ యోబోధే దేవ్యర్థత్వే బాధాభావ
మాత్రోపస్థాపనే ప్యస్యస్యాసాకాఙ్క్షితాపత్తేః యాంబాధకతాయా వా దిశి సమాధత్తే। అవచ్ఛేదకత యోరిత్యాబాధ్యావచ్ఛేదకప్రాప్యానుమితౌ తదవచ్ఛేదకా
హేతుమత్త్వజ్ఞానస్యహేతుత్వమభ్యుపేత్యాపి తత్ర బాధస్యదోషతాం వ్యవస్థాపయతి అవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకబాధ్యావచ్ఛేదకధూమవత్త్వే తదవచ్ఛిన్నత్వప్రమవిషయ
ధూమాదితస్తదవచ్ఛేదకప్రాప్యానుమత్యుత్పత్తిం బాధప్రత్యయవిరుణద్ధి బాధాదోషత్వమర్థః॥ బాధబుద్ధేః ప్రమాణాభిధానంచ తద్విషయరూపదోష
ప్రసిద్ధింసూచయితుం తథా విశిష్టరూపస్యదుష్టత్వవిశేషప్రకారస్య హేత్వాభాసత్వమాహ॥ సత్ప్రతిపక్షస్య నజ్ఞానాసత్ప్రతిపక్షాదితిం విరహాద
తాయాం బాధజ్ఞానస్య ప్రతిబంధకత్వ సత్ప్రతిపక్షప్రయోజకత్వాదిత్యర్థః॥ పక్షప్రతిబంధకస్థలమప్యాహ॥ సుఖాద్యవచ్ఛేదకే తిప్సుఖాద్యవచ్ఛేదకం యన్నారకీ
యశరీరాదికం శరీరవృత్తివిశేషాదివా (పక్షతావచ్ఛేదకమ్) తదవచ్ఛేదకే నఆత్మాదిరూపపక్షే సమవాయేన సుఖాదిరూపసాధ్యావృత్త్యుదుఃఖా
దిమో కేవలకమానత్వాదిత్యర్థః తథా తత్తాదృశహేతౌ అసిద్ధివిరహాత్ పక్షతావచ్ఛేదకశరీరవిశేషావచ్ఛేదేన సాధ్యాభావాంశే బాధాద్యసిద్ధే
బాధస్యదోషః స్వప్రత్యక్షవా వయవావచ్ఛిన్నప్రతికర్మమూలావచ్ఛిన్నే వృక్షేః కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదావవిమూలావచ్ఛిన్నవృత్తి
కపిసంయోగాభావరూపబాధస్యాసత్ప్రతిపక్షతా॥ తవితి॥ ననుసవ్యభిచారనుమితౌ సాధ్యపక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యమేవ

గదా. హేతౌ పక్షధర్మతాబలాద్వ్యాప్యస్య హేతోః పక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యరూపపక్షధర్మతాయాః వ్యాపకస్య సాధ్యస్య పక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికరణ్యమ్ బాధస్య
వినా అనుపపద్యమానత్వాత్ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వమపి సాధ్యస్య తదవచ్ఛిన్నత్వం వినా హేతోః పక్షధర్మతోపపత్తేః తద్విరహాత్ బాధావ
బలాత్ తస్మిన్నపి బాధితం సాధ్యమితి కల్పనా భాసతే। అథ వ్యాప్యస్య పక్షతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వరూపం తదవచ్ఛిన్నత్వం సాధ్యస్య తదవచ్ఛిన్న
త్వమన్తరేణానుపపద్యమానం తదవగాహినః పరామర్శాత్ సాధ్యే పక్షతావచ్ఛేదకవ్యాపకత్వరూపతదవచ్ఛిన్నత్వావగాహిన్యనుమితిర్యుక్తైవ
అతఏవ భాగాసిద్ధిదోషః పరిహారోపి ... పరామర్శాత్ తావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితిః నతు తావతా అనన్వయో బాధకాలిఙ్గస్య
హేతోః పక్షతావచ్ఛేదకధర్మవ్యాపకత్వే బాధకాభావాత్ ఏవం యత్ర తదవచ్ఛేదేన హేతుస్తత్ర తదవచ్ఛేదేన సాధ్యమితి వ్యాప్తిగ్రహే తాదృశం దేశ
కాలరూపం పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన హేతుమత్తాజ్ఞానాత్ తదవచ్ఛేదేన సాధ్యానుమితిస్తు దేశకాలవ్యాప్తిమతో హేతోః పక్షతావచ్ఛేదకదేశ
కాలావచ్ఛేదేన సత్తా యద్యపి తదవచ్ఛేదేన సాధ్యవత్తాం వినానుపపత్తేః తాదృశపక్షధర్మతాబలాత్ అస్మత్కల్పితాభిర్వ్యాప్తిభిః బాధ
కరణాలక్ష్యమ్. సాధ్యానవచ్ఛేదకదేశకాలావచ్ఛిన్నవృత్తిహేతౌ దేశకాలాయాం అవచ్ఛేదకతాభావేన వ్యాప్తేరసిద్ధిరిత్యపి ధ్యేయానుయా

11.2

యినా మాక్షేపమనుభవాలప్యనేన పరిహరతి॥ అత్రేదం॥ శబ్దాదిశ్యస్యాదృష్టాన్తాభిధానమనుభవబాధ్యాయ। తదస్తు బోధ్యమ్ యాం ప్రతి
వ్యాప్తిజ్ఞానాత్ పక్షతావచ్ఛేదకసాధ్యయోః కేవలమేకత్రద్వయమితి రీత్యా వైశిష్ట్యవిషయిణీ ప్రమానుమితిః తత్ర మాతవవభేద్ధాధవశేషాభావ
కహాప్రకారాక్షకతావచ్ఛేదకకాలాదివిశిష్టానుయోగికసాధ్యవైశిష్ట్యవిషయాప్రమానుమితిర్వేశతదా గుణాదౌ ద్రవ్యత్వవత్త్వ హ్యపలక్షితకరత్వా
దివైశిష్ట్యవిషయకానుమిత్యైవయికజాత్యాదిలక్షణప్రతియోగికావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వావిశేషతప్రతియోగికవ్యధికరణాభాఘటితవ్యాప్తిప్ర
మాతోఽతతిబాధావతారేకథితిక్ష్వవైశిష్ట్యవిషయకప్రమానుమితిరపితుల్యయుక్త్యాప్రయుజ్యేతత్తత్రవ్యాప్త్యప్రతియోగికావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నవ్యధికరణాభివేశమనర్థకం స్యాదితి దిక్॥ శ్రీ॥ ఇతి శ్రీమహామహోపాధ్యాయసమస్తరవరావతంసభట్టాచార్యజరజఃశ్రీవాకలితశిష్య
ధీశప్పదాయమయూరదరవనిమతాశరినముగతకాటవినవినపదవిముదంవితనుతాంకదాధమతామిఇత్యశ్రీ శ్రీ గదాధరభట్టాచా
ర్యరచితా, అనుమానమనువిధిటిప్పణిసమాప్తా, శ్రీ శక్తి గణాధిపతిగురవే నమః శ్రీ రాధామాధవపాదపంకజాభ్యాం నమః॥ శ్రీ
విజయకాంవిజయకాంకలక్ష్మణోదాశరథి శ్రీ రామభద్రః